

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Plastik Sanatlar Ana Bilim Dalı/ Takı Tasarımı

ANADOLU BAŞ TAKILARI

Ayşegül ALTINBAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUSMAN

İstanbul, 2023

ANADOLU BAŞ TAKILARI

Ayşegül ALTINBAŞ

Plastik Sanatlar Anabilim Dalı/Takı tasarımı

Yüksek Lisans Tezi

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

2023

Ayşegül ALTINBAŞ tarafından hazırlanmış ve 17/07/2023 tarihinde sunulmuş ANADOLU BAŞ TAKILARI başlıklı tez Plastik Sanatlar Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUSMAN

Danışman

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri:

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUSMAN

Takı Tasarım Bölümü,

Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Nurcan PERDAHÇI

Resim Bölümü,

Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel KILIÇ

Kuyumculuk ve Mücevher

Tasarım Bölümü,

Marmara Üniversitesi

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak bütün şartları sağladığımı beyan ederim.

Tezin Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne teslim tarihi: ____/____/____

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranışlara uygun olarak edinildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bu kuralların ve davranışların gerektirdiği şekilde, bu çalışmada, orijinal olmayan tüm materyalleri ve sonuçları tamamen alıntı yaptığımı ve referans gösterdiğimi de beyan ederim.

Ayşegül ALTINBAŞ

İmzası

ÖNSÖZ

Güzel ülkemizin geleceği olan üniversite öğrencilerine, katkı sağlayacak olan bu projede, amacına uygun olarak, müze araştırması, çok değerli akademisyen ve hocalarla çalışma fırsatı yakaladım. Uzun soluklu, akademik kaynak ve doküman taraması sonucu yazmış olduğum bu tezin, ilerleyen zaman içinde, gelecek nesil öğrencilere iyi bir kaynak ve belge niteliği taşıdığını düşünüyorum.

Bu proje çalışması sırasında ilgi ve bilgilerini esirgemeyen değerli hocalarım; Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUSMAN, Prof. Dr. Nurcan PERDAHÇI, Doç. Dr. Çimen BAYBURTLU, Prof. Dr. Sibel KILIÇ, Dr. Diş Hekimi kızım Ceyda ALTINBAŞ ve çok sevdiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2023
Ayşegül ALTINBAŞ

ÖZET

ANADOLU BAŞ TAKILARI

ALTINBAŞ, Ayşegül

Yüksek Lisans, Plastik Sanatlar Ana Bilim Dalı, Altınbaş Üniversitesi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUSMAN

Tarih: Temmuz / 2023

Sayfa: 104

Toplumu oluşturan insan; takıyı sadece güzelleşmek, süslenmek veya beğenilmek için değil, kendini, ruhunu, bulunduğu yöreyi, kültürünü, moda anlayışını, gücünü yansıtmak veya şans, uğur, totem, statü, korunma gibi katkılar sağlaması için de kullanmıştır. Toplumların kadına verdiği önem, kadının toplumdaki yeri farklı uygarlıklara ve inançlara göre değişiklik göstermektedir. Kadının baş yapısı, özellikleri, ihtiyaçları önemli olmuştur.

Baş Takıları bazen statü ve otorite göstergesi olmuş, bazen de kadının aşiret, oba ve aile simgesini yansıtmıştır. Çeşitli yörelere göre değişebilen evli mi, bekar mı olduğunu bazı renk ya da figürlerle belirten, birçok malzeme ve tekniklerle yapılan Baş takıları; Anadolu kadınının geleneklerine bağlılığını ve kendine verdiği önemi göstermektedir.

Sanat ve estetik olarak değer taşıyan baş takıları, Anadolu ve bütün dünyada kullanımı devam eden gelin duvaklarının temelini de oluşturmuştur. Baş takısı yapımında doğadan elde edilen değerli taşlar (elmas, yakut, zümrüt, akik, kehribar gibi), inci, mercan, buğday, zeytin yaprağı, çekirdeği, hayvan boynuzları ve dişleri kullanmışlardır. Ayrıca, madenden elde edilen altın, gümüş, çelik gibi kıymetli metalleri baş takısı yapımında işlemişlerdir.

Anadolu topraklarında yaşamış olan çeşitli uygarlıklar, Orta Asya Türk toplulukları, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı imparatorluğu gibi büyük devletlerin senteziyle oluşmuş baş takısı kültürü, günümüze kadar çeşitli kazılardan ve atadan toruna el değiştirerek gelmiştir. Bu konu ile ilgili yazılı kaynak çok olmamakla birlikte, o dönemlerin baş takıları ile günümüzdeki baş takıları karşılaştırılarak, farklılıklar ve benzerlikler hakkında bilgi edinilmektedir.

Bu alışmada, Anadolu'da antik çağlardan bu yana yaşamış uygarlık ve devletlerin genel takı anlayışı, kadına bakış açısı ve geçmişten günümüze baş takıları simge, figür, malzeme, teknik ve karşılaştırmalarla birlikte Anadolu baş takısı kültürü açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Baş Takısı, Statü, Totem, Uğur, şans.

ABSTRACT

ANATOLIAN HEAD JEWELRY

ALTINBAŞ, Ayşegül

M.A., Department, Altınbaş University,

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Leyla ULUSMAN

Date: July / 2023

Pages: 104

The people who make up the society; they used jewelry not only to beautify, adorn, or to be admired, but also to reflect themselves, their spirit, the region, their culture, fashion sense, contribute to power or luck, totem, status, fortune, protection. The importance that societies give to women and the place of women in society vary according to different civilizations and beliefs. The head structure, characteristics and needs of women have been important.

Head jewelry was sometimes an indicator of status and authority, and sometimes it reflected the tribe, oba and family symbol of the woman. Head jewelry made with many materials and techniques, which can vary according to various regions, indicating whether they are married or single with certain colors and figures; It shows the commitment of Anatolian women to their traditions and the importance they give to themselves.

The concept of head jewelry is also dominant on the basis of bridal veils, which are still used in Anatolia and all over the world. Precious stones (such as diamond, ruby, emerald, agate, amber), pearls, coral, wheat, olive leaves and seeds, animal horns and teeth were used in jewelry making. In addition, they processed precious metals such as gold, silver and steel obtained from the mine in making jewelry.

The jewelry and jewelry culture, which was formed by the synthesis of many civilizations such as Babylon, Hittite, Assyria, as well as great states such as the Ancient Greek, Roman, Byzantine, Seljuk and Ottoman empires that lived in the lands of Anatolia, has survived from various excavations and changed hands from ancestor to grandchild. Although there are not many written sources on this subject, we get information about the differences and

similarities by comparing the jewelery and jewelery of that period with the jewelery and jewelery of today's period.

In this study, the general jewelry understanding of civilizations and states that have lived in Anatolia since ancient times, their perspective on women, and the Anatolian head jewelry culture from past to present will be explained with symbols, figures, materials, techniques and comparisons.

Keywords: Head Jewelry, Status, Totem, Fortune, Luck.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
ŞEKİL LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ	1
2. ANADOLU UYGARLIKLARI VE BAŞ TAKILARI	3
2.1 HİTİTLER	5
2.1.1 Kadının Toplumdaki Yeri.....	6
2.1.2 Hitit Takıları	8
2.1.3 Hitit Baş Takıları	9
2.2 FRİGLER	13
2.2.1 Kadının Toplumdaki yeri.....	13
2.2.2 Frig Takıları.....	15
2.2.3 Frig Baş Takıları.....	17
2.3 BABİLLER.....	20
2.3.1 Kadının Toplumdaki Yeri.....	20
2.3.2 Babil Takıları.....	21
2.3.3 Babil Baş Takıları.....	22
2.4 URARTULAR.....	25
2.4.1 Kadının Toplumdaki Yeri.....	26
2.4.2 Urartu Takıları	27
2.4.3 Urartu Baş Takıları	29
3. ORTA ASYA TÜRKLERİ VE BAŞ TAKILARI	31
3.1 KADININ TOPLUMDAKİ YERİ.....	31
3.2 ORTA ASYA TÜRK TAKILARI.....	31
3.3 ORTA ASYA TÜRK BAŞ TAKILARI.....	33
4. BİZANS DÖNEMİ BAŞ TAKILARI	37
4.1 KADININ TOPLUMDAKİ YERİ.....	37

4.2	BİZANS TAKILARI.....	41
4.3	BİZANS BAŞ TAKILARI.....	48
5.	SELÇUKLU DÖNEMİ BAŞ TAKILARI	54
5.1	KADININ TOPLUMDAKİ YERİ.....	54
5.2	SELÇUKLU TAKILARI.....	55
5.3	SELÇUKLU BAŞ TAKILARI.....	58
6.	OSMANLI DÖNEMİ BAŞ TAKILARI	67
6.1	KADININ TOPLUMDAKİ YERİ.....	67
6.2	OSMANLI TAKILARI.....	67
6.3	OSMANLI BAŞ TAKILARI.....	69
7.	GÜNÜMÜZ ANADOLU BAŞ TAKISI ANLAYIŞI.....	76
7.1	ANADOLU'DA KULLANIMI DEVAM EDEN GELENEKSEL TEPELİKLERİN YAPIM TEKNİKLERİ.....	77
8.	TASARIMLAR.....	78
9.	SONUÇ	88
	REFERANSLAR	90

ŞEKİL TABLOSU

Sayfa

Şekil 2. 1 : Geyik Dişinden Ve Taşlardan Yapılmış Kolye.....	4
Şekil 2. 2 : Geyik Dişinden Ve Taşlardan Yapılmış Kolye.....	5
Şekil 2.3 : Sivri Kafalı Figürin Başlı	6
Şekil 2.4: Hatay Arkeoloji Müzesi.....	6
Şekil 2.5 : Sivri Kafalı Figürin Başlı Önden Görünüm.	7
Şekil 2.6 : Kral Şuppiluliuma Heykeli.....	7
Şekil 2.7 : Hitit Dönemi Geyik Başlı Ryhyton	8
Şekil 2.8 : Hitit Dönemi Altın Kolye.....	8
Şekil 2.9 :Hitit Dönemi Mühür Yüzük	9
Şekil 2.10 : Kafatası Biçimlendirilmesi Yazısı.....	11
Şekil 2.11: Hitit Dönemi Haşhaş Başlı İğne.....	12
Şekil 2.12: Frig Dönemi Karıştırma Kabı-Pişmiş Toprak	14
Şekil 2.13 :Frig Dönemine Ait Fibula	16
Şekil 2.14 : Frig Dönemine Ait Fibula	16
Şekil 2.15 : Frig Dönemine Ait Fibula	17
Şekil 2.16 :Frig Baş Takısı (Cap)	18
Şekil 2.17 : Frig Saç Tokası	19
Şekil 2.18 :Babil Silindir Mühür.....	21
Şekil 2.19 : Babil Dönemine Ait Kolye.....	22
Şekil 2.20 : Babil Dönemine Ait Altın Başlık	23
Şekil 2.21 : Babil Dönemine Ait Miğfer.....	24
Şekil 2.22 : Urartu Dönemi Kemer Parçası.....	25
Şekil 2.23 : Urartu Dönemi Hayvan Başlı Bilezikler	26
Şekil 2.24 : Urartu Dönemi Kemer Tokası	28
Şekil 2.25 : Lidya Sikkesi	29
Şekil 2.26 : Urartu Dönemi Baş Takısı, 3 Kartal Başlı İğne	30
Şekil 3.1 : Kız Ve Erkek Tahyaları Aşkabat Çöl Pazarı,S.Kılıç,Eylül 2010	32
Şekil 3.2 :“Çınar Yaprığı” Ve “Çiğillem Gülü” İle Süslenmiş Sarı Çırpı (Turkmen National Women’s	33

Şekil 3. 3: Börük Türkmenistan Baş Milli Müzesi Aşkabat,S.Kılıç Tahya (Takka).....	34
Şekil 3. 4: Türkmen Kadını	36
Şekil 3.5: Sümsüle Takısı,Aşkabat Milli Müzesi (S.Kılıç-2010)	36
Şekil 4.1 : Artemis Heykeli	38
Şekil 4. 2 : Artemis Heykeli	38
Şekil 4. 3 : Anadolu'daki Artemis.	39
Şekil 4. 4 : Helen Uygarlığına Ait Diadem	40
Şekil 4.5 : Roma Dönemine Ait Baş Takısı.....	40
Şekil 4.6 :[Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022.]	42
Şekil 4.7 : Roma Hamamı Yer Mozaikleri.[Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	42
Şekil 4.8 : Roma Hamamı Mozaikleri [Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	42
Şekil 4.9 : Çeşitli Kemer Tokaları , Küpe ve Yüzükler. [Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	43
Şekil 4.10 : Çeşitli Kemer Tokaları , Küpe ve Yüzükler.[Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	43
Şekil 4.11 : Erken Doğu Roma Kadın ve Takı Mozaikleri.[Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	44
Şekil 4.12 : Erken Doğu Roma Kadın ve Takı Mozaikleri [Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	44
Şekil 4.13: Roma Dönemi Küpe Mozağı.....	44
Şekil 4.14 : Roma Dönemi Küpe Görseli	45
Şekil 4.15 :Çiçekli Adam-Yaz Mevsimi Temalı, Baş Takısı Defne Yapraklı Mozaik Açıklaması.[Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	46
Şekil 4.16 : Çiçekli Adam-Yaz Mevsimi Temalı, Baş Takısı Defne Yapraklı Mozaik.[Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	52
Şekil 4.17 : Soteria Mozağı. Açıklaması.[Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	47
Şekil 4.18 : Soteria Mozağı.[Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022] .	47

Şekil 4.19 : Zeytin ve Üzümle İlgili Yazı.[Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	48
Şekil 4.20 : Mozaik ve Takıların Anlamı Hakkında Bilgi Yazısı.[Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	48
Şekil 4.21 : Bizans Dönemi Kadın Başları Heykeli.[Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	56
Şekil 4.22 : Bizans Dönemi Kadın Başları Heykeli. [Hatay Arkeoloji Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022]	49
Şekil 4.23 : Bizans Dönemi Baş Takılarına Ait Mozaikler.	50
Şekil 4.24 : Bizans Dönemi Baş Takılarına Ait Mozaikler.	51
Şekil 4.25 : Bizans Dönemi Baş Takılarına Ait Mozaikler.	52
Şekil 4.26 :Bizans Dönemi Baş Takısı	53
Şekil 4.27 : Bizans Dönemi Baş Takısı[Semantic Scholar,2023]	53
Şekil 5.1 : Selçuklu Dönemi Kadın- Erkek Giysi ve Başlıkları. [Kuşoğlu, M. Zeki1998] .	
55 Şekil 5.1. 2: Selçuklu Dönemi Kadın- Erkek Giysi ve Başlıkları. [Kuşoğlu, M. Zeki1998]	55
Şekil 5.2. : Selçuklu Dönemine Ait Bilezikler, Küpeler ve Tasma Bilezikler.	57
Şekil 5.3 : Selçuklu Dönemine Ait Muska Kolyeler. [Kuşoğlu, M. Zeki1998]	58
Şekil 5.4 : Selçuklu Dönemine Ait Tepelik Uygulaması. [Kuşoğlu, M. Zeki1998]	58
Şekil 5.5 : Tepelik.[Kuşoğlu, M. Zeki1998].....	59
Şekil 5.6 : Tepelik. [Kuşoğlu, M. Zeki1998].....	59
Şekil 5.7 : Tepelik. [Kuşoğlu, M. Zeki1998].....	60
Şekil 5.8 : Bursa Baş Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007].....	62
Şekil 5. 9 : Kilis Tozaklı Gelin Başı[Yeşilyurt,Ekber 2007].....	62
Şekil 5.10 : Ağrı-Doğu Beyazıt Baldız Başı Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007].....	63
Şekil 5.11 : Adana Baş Bağlaması [Yeşilyurt,Ekber 2007]	63
Şekil 5.12 : Urfa Gelin Baş Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007]	64
Şekil 5.13 : Diyarbakır Baş Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007].....	64
Şekil 5.14 : Muğla-Milas Baş Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007]	65

Şekil 5.15 : Bitlis Baş Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007]	65
Şekil 5.16: Urfa Gelin Baş Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007].....	66
Şekil 6. 1 :Mühr Süleyman Tepelikler. [Kuşoğlu, M. Zeki1998]	68
Şekil 6.2 : Tepeliğin Çevresi: 36cm, Tepeliğin Yarıçapı: 6cm. Malzemesi: Gümüş, Tekniği: Kabartma, Delik-İşi, Motifi: Bitkisel. (Baydar, T. 2020).	80
Şekil 6.3 : Telkari Tepeliğin Çevresi: 51 Cm, Tepeliğin Yüksekliği:13 Cm. Malzemesi: Bafon, Tekniği: Kabartma Ve Mıhlama, Motifi: Bitkisel (Çiçek), Yöresi: Orhaneli/Bursa (Baydar, T. 2020)	81
Şekil 6.4 : Bafon Tepeliğin Çevresi:26cm, Tepeliğin Yüksekliği: 5cm. Malzemesi: Gümüş, Tekniği: Telkari Ve Mıhlama, Motifi: Bitkisel, Yöresi: Kütahya. (Baydar, T. 2020).....	82
Şekil 6.5 : Hakkari Gümüş Tepelik. .[Baydar, T. 2020].....	82
Şekil 6.6 :Artvin Gümüş Tepelik. .[Baydar, T. 2020]	72
Şekil 6.7 : Başlık Ve Zülüflük. .[Baydar, T. 2020]	73
Şekil 6.8 : Gümüş Başlık. .[Baydar, T. 2020]	73
Şekil 6.9 : Paralı Başlık. .[Baydar, T. 2020].....	84
Şekil 6.10 : Osmanlı Dönemine Ait Bir Taç.[Antika, Kültür, Sanat, Antik Müzayede, Çağdaş Sanat Eserleri,2023].....	74
Şekil 6.11 : Osmanlı Dönemi Halk Baş Takıları.[Ulumay Müzesi Online Arşivi,2023	75
Şekil 6.12 : Anadolu Baş Takısı. [Pinterest,2023]	75
Şekil 6.13 : Anadolu Baş Takısı. [Pinterest,2023]	75
Şekil 8.1 : Pırlantalı Zeytin Dalı Toka.....	78
Şekil 8.2 : Zeytin Dalı Altın Saç Tokası.....	79
Şekil 8.3 : Çiçekli Mine Toka.....	80
Şekil 8.4 : Yıldızlı Geceler Tacı	82
Şekil 8.5 : Anadolu Gelin Baş Takısı 1	83
Şekil 8.6 : Anadolu Etnik Baş Takısı	84
Şekil 8.7 : Anadolu Yöresel Bağ Bağlaması	85
Şekil 8.8 : Anadolu Gelin Baş Takısı 2	86
Şekil 8.9 : Anadolu Yerel Baş Takısı	87

1. GİRİŞ

“Anadolu Baş Takıları” başlığı altında Sanat ve Tasarım alanının tezini oluşturan konular; Anadolu Uygarlıkları, bu medeniyetlerin kadına verdikleri önem, kullandıkları baş takıları, taşıdığı anlamlar, imge ve semboller, geleneksel misyonları, kullanılan malzeme ve teknikler, şeklinde belirlenmiştir.

Bu çalışma; dokuz bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, tezi oluşturan konu, amaçlar, yöntem, araştırmanın kapsamı, önemi, bölümler ve içerikten bahsedilmektedir.

İkinci bölüm olan Anadolu Uygarlıkları ve Baş Takılarında; öncelikle Anadolu kavramı üzerinde durulacak, anlam ve bulunduğu bölge itibari ile çevresindeki toplum kültürleri, bugüne kadar yaşayan uygarlıklar, kadına verdikleri önem, kullandıkları takılar ve baş takıları amaçları ile anlatılacaktır.

Üçüncü bölüm, Orta Asya Türk Baş Takıları; Anadolu'nun uzantısı olan ve Türklerin göçebe ve yarı göçebe olarak eskiden beri yaşamış oldukları topraklar şimdiki isimleri ile, Türkmenistan, Özbekistan, Türkistan gibi devletlerin olduğu, Türkmen diyarlarındaki takılardan, kadına verdikleri önemden, kullandıkları baş takıları ve özelliklerinden bahsedilecektir.

Dördüncü bölüm olan Bizans Dönemi Takılarında; erken Roma döneminden başlayarak, Bizans eyaletlerinin Anadolu'daki yerleşim yerlerindeki bıraktıkları izler, özellikle Hatay Arkeoloji Müzesi, Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı'na ait olan Necmi Asfuroğlu Müzesi'ndeki kalıntılara bakarak, dönemin kadına bakış açısı, kullandıkları takıları, baş takıları nitelikleri ve amaçları ile araştırılarak, resim, kafatası örnekleri ve belgelerle anlatılacaktır.

Beşinci bölüm, Selçuklu Dönemi Baş Takılarında; Türklerin, Anadolu topraklarına yerleşerek, toplumun kültür anlayışı ile gelişen Baş Takısı, teknikleri, kadının ihtiyaçları, toplumdaki yeri ve kullandıkları başlıklar kapsamlı biçimde örneklerle anlatılacaktır.

Altıncı bölüm olan Osmanlı Dönemi Baş Takıları ile, toplumun kültürünü, ekonomik yapısını, sosyal hayatını yansıtan en önemli unsurlardan bahsedilecektir. Bu dönemde, Padişah, saray mensupları, çalışanları, yeniçeri, asker, halk kısacası her kesimden insanın kadın-erkek mutlaka baş takısı taktığı görülmektedir. Bunların neler olduğundan ve en önemlileri olan tepeliklerden bahsedilecektir.

Yedinci bölümde; günümüz Anadolu baş takısı anlayışı, kullanımı devam eden başlıklar ve tepeliklerin neler olduğu, geleneksel teknikleri, özellikleri, kullanılış amaçları hakkında bilgi verilecek, resimlerle anlatılacaktır.

Sekizinci bölümde: tasarımlar adı altında baş takısı, günümüz bakış açısı ile yorumlanacak ve görseller paylaşılacaktır.

Sonuç bölümünde ise; araştırmanın hazırlık aşamasından itibaren, konuya hakimiyet sağlamak adına çeşitli şehirlerdeki müze gözlemleri, kütüphane kaynakları ve dergilerden faydalanılan bilgiler amaca uygun anlatılacaktır. Lisansüstü, doktora tezleri ışığında çıkarımlar ve karşılaştırmalar bulgularla birlikte yapılacaktır.

Birçok literatür ve elektronik ortam kaynak taramaları ile Anadolu Baş Takısı anlayışı, geçmişten günümüze bilimsel olarak incelenmiştir. Altan Türe, Ekber Yeşilyurt, Sibel Kılıç, Gül İrepoğlu, Mehmet Zeki Kuşoğlu gibi araştırmacıların eserlerinden faydalanılmıştır.

2. ANADOLU UYGARLIKLARI VE BAŞ TAKILARI

Anadolu'da Hititlerden bu yana pek çok devlet, krallık ve imparatorluk kurulmuş, hüküm sürmüş ve yıkılmıştır. Yine pek çoğu birbiri ile kaynaşıp günümüze kadar gelerek dünya medeniyet ve uygarlık mirasına katkı sağlamışlardır.

Sırasıyla; Sümer, Hatti, Hitit, Asur, Likya, Lidya, İyonya, Yunan, Frig, Urartu, Pers, Helen, Roma, Doğu Roma (Bizans), Selçuklu, Türk Beylikleri, Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye (Kuvetli, K. 2021:3).

Anadolu Yunanca "Avatoan" (Anatolia) "Doğu" anlamına gelmektedir. Anadolu kelimesi ilk olarak Osmanlı imparatorluğu döneminde, Fırat Nehri'ne kadar olan Doğu sınırı için kullanılmıştır.

Daha sonraki dönemlerde ise Türkiye'nin Asya kıtasında kalan topraklarının tümünün genel adı olarak "Anadolu" kelimesi kullanılmaktadır (Kuvetli, K. 2021:14).

Batı ile Doğu'nun ilk büyük savaşı olan Truva Savaşı'ndan sonra Anadolu'da pek çok koloni şehirler kuran Yunanlılar için "Güneş" medeniyeti sembolize etmekteydi. Güneş, doğudan doğduğuna ve Anadolu'da doğuda olduğuna göre; "Güneşin Doğduğu Yer" anlamını taşıyan "Anatolia" demişlerdir.

Türkler ise, bu topraklara yerleştikten sonra dillerine yakın olarak "Anadolu" ismini benimsemişlerdir (Kuvetli, K. 2021:14).

Arkalarında herhangi bir yapıt, eser veya yazı bırakan bütün medeniyetler, dünyanın oluşum ve gelişim süreci hakkında bazı teoriler ortaya koymuşlardır. Bu teorilere "Kozmogoni" denilmektedir.

Genellikle efsaneler ve hikayeler şeklinde dillendirilmiştir. Bu efsane ve hikayelerin antik dönemlere ait olduğunu, çeşitli ırklar hakkında bilgi ve gözlemlere dayandığı, arkeolojik kazılardaki kalıntılara göre söylenebilmektedir. Çeşitli kaynak ve yazılı tabletlerin okunması ile bu bilgilerin doğruluğu anlaşılmaktadır (King, L. W.2021: 16-18).

Göbeklitepe (Şanlıurfa bölgesi ve yakınları) ve Çatalhöyük (Konya yakınlarında) kazılarından edinilen bilgilere göre; dünyanın ilk yerleşim yerlerinin ve kültür medeniyetlerinin Anadolu topraklarında kurulduğu görülmüştür. İlk takı örnekleri de yine bu kazılardan çıkarılmıştır (Şekil 2. 1 ve 2 Megep).

Tüm Semavi dinlerin ortaya çıkışı, ilk inşa edilen tapınak ve külliyele, antik kentlerin kuruluşu, biyolojik, coğrafi, astrolojik keşifler, şair, yazar, tarihçi, filozof ve bilginler, kavimlerin yerlerinin değişimine sebep olan savaşlar, antlaşmalar ve ilk eğitim kurumları Anadolu'dadır.

Göçler sonucu ilk tarım faaliyetleri ve birçok konuda tarihe damga vurmuş medeniyetlere ev sahipliği yapmış Anadolu toprakları, sayılamayacak kadar çok topluma ve olaya şahitlik etmiştir. Bu yüzden dünya çapında en çok inceleme ve araştırma yapılan yerlerden biridir (Kuvetli, K. 2021: 9).

Şekil 2.1: Geyik Dişinden ve Taşlardan Yapılmış Kolye.

[MEGEP.2006, Kuyumculuk Teknolojisi Takımın Gelişimi, Ankara].

Şekil 2.2: Geyik Dişinden ve Taşlardan Yapılmış Kolye.

[MEGEP.2006, Kuyumculuk Teknolojisi Takının Gelişimi, Ankara].

2.1 HİTİTLER

Antik dönemde, adından sıkça bahsedilen “Amazon Kadınları” Orta Asya Türk toplumlarındaki kadının temelini oluşturduğuna dair açıklamalar, Homeros’un kitaplarında bahsedilmektedir.

Antik dönemin “anlatı bilgisi” olarak kabul edilen Homeros; Türk toplumunun kadına verdiği önemden de bahsetmektedir (Kuvetli, K. 2021: 52).

Bu konuda ilk ciddi çalışma 1994 yılında Dr. Jenanine Davis Kimball tarafından yapılmış olup, “Savaşçı Kadınlar Amazonlar” isimli kitabı ile yayınlanmıştır. Amerikalı arkeolog, Kırgızistan sınırları içindeki Potrovka köyü bölgesinde gömülü pek çok mezar buluntusu çıkartmıştır. Ekibi ile birlikte bu mezarları incelemiş, iskeletlerin çoğunun kadınlara ait olduğunu, silah ve eşyaları ile birlikte gömüldüklerini görmüşlerdir.

Mezarların bir kısmı şaman ve göçebe Türk geleneklerine göre; “Kurgan” olarak adlandırılan yöntemle gömüldükleri görülmüştür. Bu kurganların içindeki “Amazon Kadınları” yaşadıkları dönemin silahları (bıçak, ok, balta) ile birlikte gömülmüş ve bugün bu yörede yaşayan kadınların ataları olarak düşünülmektedir (Kuvetli, K. 2021:56).

2.1.1 Kadının Toplumdaki Yeri

Dr. Jenanine Kimball; Kazak ve Kırgız diyarında hala yaşamını sürdüren Türk toplumlarının kadın-erkek eşit yaşam tarzının, eşitlikçi iş bölümünün, kadınlara toplumda büyük değer ve saygı verildiğini not almıştır.

Ayrıca; at binmede, silah kullanmadaki ustalıkları, doğurgan, savaşçı ve anaç olduklarını hatta bazı toplulukların kadın önderleri olduğundan bahsetmiş ve kurganlardaki kalıntıların bunu ispatladığını gözlemlemiştir (Kuvetli, K. 2021:56).

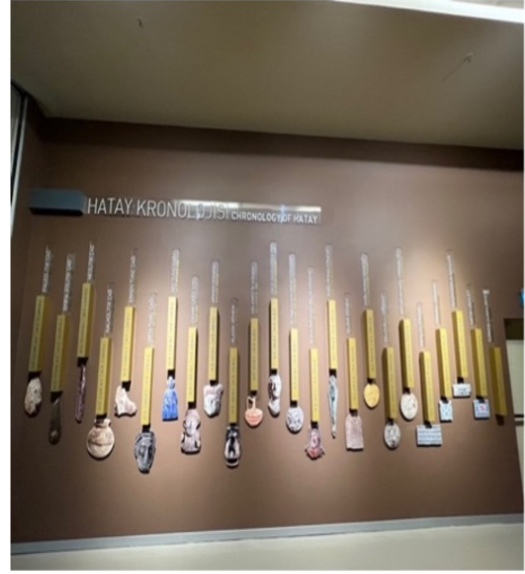
Mezarlardaki DNA örnekleri ile yörede yaşayanların DNA örneklerini karşılaştırılmış ve büyük oranda benzerlik çıkması üzerine aynı soydan geldiklerini kabul edilmiştir. Orta Asya Türk toplumlarının bu belirleyici özellikleri günümüzdeki Türk kadınına genetik miras olarak geçmiştir.

Hatay Arkeoloji Müzesinde (Şekil 2.4) sergilenmekte olan o dönemin kadın baş yapısını anlatan figürin ve heykelcikler Şeyh Höyük kazılarında elde edilmiştir (Şekil 2.3-4-5).

Şekil 2.3: Sivri Kafalı Figürin Başı.

[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 2.4: Hatay Arkeoloji Müzesi.

[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 2.5: Sivri Kafalı Figürin Başı Önden Görünüm.

[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Hitit Krallığının önemli krallarından olan Şuppiluliuma'nın heykeli, müzenin en sevilen eserlerindedir. Bir elinde mızrak, diğer elinde başak olan, Bazalt taşından yapılmış heykelin, iri gözleri kireç taşından yapılmıştır (Şekil 2.6).

M.Ö.9. yüzyılın başlarında 35 yıl hüküm süren ve Anadolu'yu kıtlıktan kurtarmış olduğu sırtındaki künye kayıtlarında bahsedilmektedir.

Şekil 2.6: Kral Şuppiluliuma Heykeli.[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Hititlerin korsanlarla yapmış olduğu savaşı kazanmasına vesile olmuş, Anadolu'yu açlıktan kurtarmış başarılı bir komutan olduğu yazılmaktadır (Şekil 2.6 Hatay Arkeoloji Müzesi).

2.1.2 Hitit Takıları

Kazılarda bulunan kalıntılar hayvan kemikleri, dişleri, çeşitli taşlar ve yumuşakçalarla yapılan takılar olduğunu göstermektedir. Mühür yüzükleri çok yaygın görölmektedir. Kralın hazine evraklarında ganimetler listesi de bulunmaktadır (Şekil 2.7 ve 8).

Broş, bilezik, yüzük, kulak tıkaçı ve birçok takı hazine envanterinde kayıt altına alınmıştır (Meriçboyu, 2001: 34).

Şekil 2.7: Hitit Dönemi Geyik Başlı Ryhyton.
[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Şekil 2.8: Hitit Dönemi Altın Kolye.
[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Hitit toplumundaki kadın ve erkek ticaretle uğraşmaktadır. Bulunan mühür yüzüklerin üzerinde kadın isimlerinin yazıyor olması, toplumun kadına verdiği önemi göstermektedir (Şekil 2.8).

Şekil 2.9: Hitit Dönemi Mühür Yüzük.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi 2023].

2.1.3 Hitit Baş Takıları

Hatay Arkeoloji Müzesi'ndeki "Kafatası Biçimlendirilmesi" başlıklı yazıda Şeyh Höyük'te yapılan kazılardan bahsedilmektedir. M.Ö.5000 yıllarına ait kafatası ve kemiklerin hala yumuşak olduğu ve bebeklik çağlarından itibaren sarılarak şekil verilmesi sonucu deformasyona uğradığı anlatılmaktadır (Şekil 2.10).

Yazıda, Tell Kurdu denilen bölgede bulunan bu insan heykelciklerinin kafalarının uzatılmasının böyle bir yöntem sonucu elde edilmiş olduğunu anlatmaktadır. Yakındoğu'yu kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmış olan kafatası biçimlendirilmesinin, Neolitik Dönem'de başlayan ve günümüze kadar devam etmekte olan bir gelenek olduğu, ancak; Obeyd Dönemi'yle eşleştirilen M.Ö. 5. bin yılda daha kapsamlı bir şekilde uygulandığı not alınmıştır.

Bu sebeple arkeologlar, bu uygulamanın bireyi diğer bireylerden ayırt etmek için, ya da etnik, sosyokültürel bir gruba ait olmanın gerektirdiği özdeşliği vurgulamak veya grup üyeliğine kabul olmak için yapılan bir gelenek olduğunu, kabul etmektedirler.

Birkaç yüzyıl 6ncesine kadar Avrupa'nın çeşitli yerlerinde başın sıkıca bağlanarak yapay bir şekilde biçimlendirilmesine ait kanıtlar bulunmaktadır.

Bu gelenek, Kongo Cumhuriyeti'nde Mangbetu gibi bazı kabilelerde çok yakın zamana kadar devam ettiği bilgisi ile yazı sonlandırılmıştır (şekil 2.10 , Hatay Arkeoloji Müzesi. Kafatası Biçimlendirilmesi).

KAFATASI BİÇİMLENDİRİLMESİ

CRANIAL DEFORMATION

Hatay'ın M.Ö. 5. binyıl gömü ve figürinleri

Hatay's 5th millennium B.C. burials and figurines

Sehri Höyük'te yapılan kazılarda ele geçen kafatasların kemiklerin hala yumuşak olduğu ve bebeklik çağlarında sarılarak şekillendirilmesi sonucu deformatsyona uğramış olduğu tespit edilmiştir. Tell Kurdu'da bulunan bazı insan heykellerinin kafalarının uzatılmış olması böyle bir uygulamayı gösterir.

The skulls recovered from the Tell esh-Sheikh excavations appeared elongated and elongated as a result of being bound during infancy and early childhood when the cranium was still soft. A few of the human figurines recovered at Tell Kurdu have been depicted in ways that suggest elongation of their heads.

Yakındoğu'yu kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmış olan kafatası biçimlendirilmesi Neolitik Dönem'de başlayan ve günümüze kadar devam etmekte olan bir gelenektir ancak Obeyd Dönemi'yle eşleştirilen M.Ö. 5. binyıldaki daha da kapsamlı bir şekilde uygulanmıştır. Bu nedenle arkeologlar bu uygulamanın ya bir toplumdaki diğer bireylerden ayırtılmak için ya da etnik veya sosyokültürel bir gruba ait olmanın gerektirdiği özdeşliği vurgulamak ve grup üyeliğine kabul olmak için yapılan bir gelenektir olarak yorumlamaktadırlar.

Head shaping was practiced broadly across the Near East from the Neolithic on through even the present day but was notably widespread during the fifth millennium BC corresponding with the Ubaid Period. Since this is an erasably permanent and highly visible marker, archaeologists have attributed this practice either as a way of distinguishing certain individuals within a society or to the strengthening of bonds of affiliation, identity and belonging to a given ethnic or sociocultural group.

Shapard 2017:200
Artificial Cranial Deformation
London: BBC, India and Rajasthan

Photo: Dr. Professor M. H. Khan
Photo: Dr. Professor M. H. Khan

Professorenent M. H. Khan
Professorenent M. H. Khan

Professorenent M. H. Khan
Professorenent M. H. Khan

Birkaç yüzyıl önceine kadar Avrupa'nın belirli yerlerinde başın sıkıca bağlanarak yaygın bir şekilde biçimlendirilmesine ait kanıtlar bulunmaktadır. Özellikle fotoğraflara bakınız. Bu gelenek Kongo Cumhuriyeti'nde Manjebu gibi bazı kabilelerde çok yakın zamana kadar devam etmiştir. İzadav fotoğraflara bakınız.

There are records that head binding in order to artificially shape the skull, continued until a couple of centuries ago in many parts of Europe (see upper part of photo). This tradition was practiced until very recently in some tribes such as the Manjebu of the Republic of Congo (see adjacent part of photo).

Şekil 2.10: Kafatası Biçimlendirilmesi Yazısı.

[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 2.11 altın başlı iğne açıklaması; bir haşhaş kapsülünden ilham alınmıştır. Rozet üst kısmı ve yivli küresi, sallandığında tohum gibi çingirak anlamına gelen sesli nesnelere içermektedir. Ayrıca, Afyon haşhaşının olgunlaşmamış kapsülünün dış katmanlarında bulunan özsuynun ağrı kesici ve uyku sağlamak için kullanılmış olması da muhtemeldir.

Başta takılan bu takı (Saçın arasına tutturularak) uyku sorunu çekenler ve ağrı kesici gibi özellikler düşünülerek tasarlanmış olduğu anlaşılmaktadır (Metropolitan Müzesi online arşivi).

Şekil 2.11: Hitit Dönemi Haşhaş Başlı İğne.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

2.2 FRİGLER

Anadolu'da Frig'lerin yaşadığı dönem M.Ö.750 yıllarına denk gelmektedir. Roma ve Yunan kültürünün temelini oluşturan Frigya kültürü, Hitit uygarlığının yıkılması ile kurulmuştur. Tarım ve çiftçilikle uğraşmışlardır. Ana Tanrıça Kibele' ye olan bağlılıklarından dolayı tapınaklar yapmışlardır.

Roma Dönemine kadar varlığını sürdüren Frigler, en önemli kralı Midas ve onun iri kulakları ile ünlüdür. "Eşek kulaklı Midas" olarak anılan kral, tarihe adını bu çirkin ve büyük kulakları ile yazdırmıştır. Kulaklarını saklamak için taktığı şapka özgürlük timsali olmuş, çeşitli devletlerin bağımsızlık savaşına ve bayrağına konu olmuştur.

Midas, ülkesini başarılı bir şekilde yönetmiş, düzensiz siyasi yapıyı ve dağınık olan boyları bir araya toplamış, uzun süre hüküm sürmüştür (Kuvetli, K. 2021:91).

2.2.1. Kadının Toplumdaki Yeri

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in kendisinden yardım isteyen yaşlı bir kadına yapmış olduğu bir destek o dönemde kadına verilen önemi çok güzel açıklamaktadır. Anadolu topraklarında "Karya" denilen bir bölgede (bugünkü Muğla ve civarı) "Ada" adında kardeşi (Piksodoros) tarafından sürgün edilmiş, bir kraliçe yaşamaktadır.

M.Ö.334 yılında bölgeye Büyük İskender'in gelmesi ile kraliçe, Büyük İskender'den kendisine yardım etmesini ve ülkesinin başına tekrar geçmek istediğini, kendisine ancak onun gibi güçlü bir komutanın yardım edebileceğini anlatır. Büyük İskender, bu yaşlı kadını çok sevmiştir ve ona "anne" diye hitap etmektedir. Yaşlı Kraliçenin kardeşi olan Piksodoros'u yenerek Karya yönetimini ve haklarını tekrar "Ada" denilen bu kadına vermiştir.

Frig halkı, kadına, toplum hayatında önemli yer vermiştir. Kadın-erkek birlikte karar verme, beraber çalışma gibi pek çok konuda önder toplumlardan olmuşlardır (Kuvetli, K. 2021:110).

Şekil 2.12: Frig Dönemi Kariştirma Kabi-Pişmiş Toprak.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Şekil 2.12, Kariştirma kabının üzerindeki tasvirler: Ön Yüzde: Yunan mitolojisinden sahneler vardır. Bir Truva prensi doğu kıyafeti giymiş, merkezde oturmaktadır. Sağında duran ve üç tanrıçayı yargılanması için kendisini getiren Hermes'i dinlemektedir. Eros'un eşlik ettiği Afrodit sol üstte, elinde bir çelenk ve bir ayna tutan büyük bir kutunun yanında oturmaktadır. Asasını elinde tutan Hera, sağ üstte bir kayanın üzerinde bulunmaktadır. Athena da Paris'in hemen altında, kalkanına yaslanmış, miğferini takmış ve elinde büyük bir kılıç ile oturmaktadır. Athena'ya, Paris gibi Doğu kostümlü iki genç eşlik etmektedir.

Aynı kabın en solunda, bir kayaya yaslanmış genç bir asker sahneyi gözlemlemektedir (Metropolitan müzesi online arşivi).

Kabın Boynunda: Bir çiçekten çıkan, çiçekler ve dallarla çevrili, Frig şapkalı bir kadının alın başı tasvir edilmiştir. Kulplarda, kabartma olarak, sarı saçlı İyon asker başları bulunmaktadır.

Arka Yüzde: Ölen kadının elinde çelenk, uzun bir kuşak, çiçek tutan heykel ve bunların tümü bir tapınakta bulunmaktadır. Tapınak çevresinde dört tane yas tutan kişi vardır. Yukarıda, her iki tarafta oturan iki genç, sağdakinin elinde bir kutu, soldakinin elinde ise üzümler görülmektedir. Aşağıda, yine simetrik olarak düzenlenmiş bir kadın, elinde tek kulplu

seramik bir kap tasvir edilmiştir. Kabartmalı kulplarda siyah saçlı İyon asker başları bulunmaktadır (Metropolitan Müzesi online arşivi).

2.2.2 Frig Takıları

Altın, gümüş ve bronzdan “Fibula” adını verdikleri çengelli iğneler yapmış ve kullanmışlardır. Süslü tokalar, kemerler, bezemeli kıyafetler ile dokumacılıktaharika tasarımlar yapmışlardır.

Frigler, İpek kumaşlara, altın nakış işlemler yapmışlar ve pahalı tekstil ürünlerinin ilk örneklerini tasarlamışlardır. Buldukları coğrafyadabolcåbulunan lületaşı ve oniks taşlarından pek çok ürün yapmışlardır (Kuvetli, K. 2021:93).

Frigyalı ustalar, ağaç işçiliği ve mobilyada geometrik desenlerle süslü eserler çıkarmışlardır. Ayrıca; İyon, Urartu ve Hitit sanatını harmanlayarak dönemlerine damga vurmuşlardır.

Dokumacılıklalanında gelişmiş olan Frigya kilimlerine “Tapates” ismi verilmektedir. Ankara keçisinin yününden yapılan ve kendilerine özgü Frig geometrik desenlere sahip olan kilimler doğu ve batı ülkelerine ticarete önem veren bu medeniyet sayesinde ulaşmıştır.

Mimarilerinde kullandıkları renkli ve geometrik motifli çakıl taşı mozaik ve döşemeleri Anadolu'nun pek çok medeniyetine, Yunan ve Roma kentlerine ilham vermiştir (Kuvetli, K. 2021:93).

“Fibula” denilen giysilerin iki ucunutturmaya yarayan takılar ilk olarak Friglerde görülmüştür (Şekil 2.13-14-15). Bu Fibulalar M.Ö.8. yüzyılın ortalarında Anadolu'da Frigler tarafından kullanılmıştır (Kuvetli, K. 2021:94-95).

Şekil 2.13 : Frig Dönemine Ait Fibula.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Şekil 2.14 : Frig Dönemine Ait Fibula.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023]

Şekil 2.15 : Frig Dönemine Ait Fibula.

[Metropolitan Müzesi Online Arsivi.2023].

Günümüzde kullanılan çengelli iğneye benzeyen Frig fibulaları, antik çağda M.Ö. ikinci binyılın sonlarında başlayıp, süregelen uzun bir tarihe sahiptir.

Bu fibulaların yassı bir yayı vardır. Bu yay üzerine dekorasyon olarak, içi boş figürler, mandal ve uçlarının eklenmesiyle yarım daire şeklinde dökülmüştür. Daha sonra ise, bir pim eklenmiştir. Şekil 2.15 'te görülen eser, M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısına ait Frig fibulalarının en karakteristik parçalarından biridir (Metropolitan Müzesi online arşivi).

2.2.3 Frig Baş Takıları

Anadolu'da M.Ö.1200 yıllarında yaşamış bir medeniyet olan Frigya, kralı Midas ile ünlüdür. Frigya kralı Midas, çirkin kulaklarını saklayabilmek için koni şeklinde, tepesi öne kıvrımlı, yumuşak, kırmızı renkli bir başlık takmaktadır.

“Frig başlığı” diye anılan bu başlık daha sonraki dönemlerde haksızlığa karşı mücadele verenlerin ve özgürlükçü düşünenlerin simgesi olmuştur (Şekil 2.16).

Şekil 2.16 : Frig Baş Takisi (cap).

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023]

Hatta 1789 Fransız ihtilalinde, devrimcilerin ve 18. yüzyılda Amerika Bağımsızlık Savaşı'nın simgesi olmuştur. Küba, Arjantin, Bolivya, Paraguay, Kolombiya gibi pek çok ülkenin arma ve bayraklarında da kullanılmıştır. Meşhur çizgi film Şirinler'in başlığı da yine mücadele ve özgürlükçü düşüncüyü temsil eden Frig başlığıdır(Kuvetli, K. 202:91-92).

Şekil 2.16, Frig başlığının açıklaması: Fransız Devrimi sırasında başlıklar, siyasi eğilimleri ve ulusal kimliği belirlemede hayati bir rol oynamıştır. Üç renkli bir kurdele ve arma ile süslenmiş şapkalar vatanseverliğin sembolü olarak düşünülmüştür.

Özgürlük şapkası diye anılan bu şapka devrimin sembolü haline gelmiştir. Kırmızı renk olan şapka, genellikle çalışan erkekler tarafından giyilmektedir. Biçim olarak, sarkık bir yün şapkaya benzeyen, ancak bu şekli yorumlayanlar, azat edilmiş kölelerin özgürlüklerini ifade ettiğini anlatmaktadır.

Kavisli bir başlık olan Frig başlığı, eski Roma ve antik çağdaki insanlarla ilişkilendirilmiştir. Ulusal Muhafızlar tarafından giyilen ve tipik olarak Devrimci imgelerle süslenmiş polis şapkası olarak bilinen bir tipi temsil etmektedir.

Bu başlığın bandı, antik Roma'da birlik ve otorite sembolü olan bir mızrak üzerine monte edilmiş ve ahşap çubuk demetleri üzerine işlenmiştir (Metropolitan Müzesi online arşivi).

Şekil 2.17: Frig Saç Tokasi.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

2.3 BABİLLER

Babil dönemine ait bir tablette, Gilgamiş adındaki bir kahramandan bahsedilmektedir. Maceralarını anlatan uzun bir şiir, efsane olarak, tufan hikayesi ile birlikte o dönem hakkında bilgi vermektedir.

Ayrıca; Mezopotamya krallığında “Babil, Uruk, Akad ve Kalneh şehirlerine hükmeden “Nemrud” isimli bir büyük kahraman daha göze çarpmaktadır. En önemli Tanrılarının adı Marduk’tur. Babiller hakkındaki pek çok bilgi M.Ö.7. yüzyılda yazılmış olan Asur tabletlerinden öğrenilmektedir.

Babil uygarlığı, batı ve doğu bilim dünyası için Farmakoloji, Botanik alanlarında çok önemli işler yapmışlar, tıp ve bilim adamları yetiştirmişler ve kaynakçalara konu olmuşlardır. Daha sonraki zamanlarda Anadolu’da pek çok dillerde Babillerin yapmış olduğu yenilikler hakkında yazılar yazılmıştır (King, W. L. 2021:15).

2.3.1 Kadının Toplumdaki Yeri

Türk hükümetinin yakın zamanda gerçekleştirdiği bir kazıdan elde edinilen bilgiye göre; çok tanrılı dine inansalar bile, Babiller ve Asurluların yaşam biçimlerinin Hz. İbrahim’in soyundan gelenlerinkine benzeyen bir ahlak sistemine sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Gerek aile içindeki davranışları, sevgi, saygı gibi özellikleri, gerekse kadına verdikleri önem, toplum içindeki komşu ilişkileri suç ve ceza anlayışları, iyi davranışı tasdik etme, kötü davranışı cezayla karşılamaları, belirli yasalara ve hukuk sistemine dayanmaktadır. İnsanın Tanrısına ve komşusuna karşı vazifeleri olduğunu vurgulamaktadır (King, W. L. 2021:159).

Kadın, Babil toplumu için doğurganlığı ve bereketi temsil etmekteydi. Kadına verdikleri önemi, tabletlerinde ve Tanrıça heykellerinde bahsetmektedirler. Tabletlerde yazıldığına göre; tanrıların zulüm ve haksızlığa felaket ile karşılık vereceği açıkça görülmektedir (King, W. L.2021:119-120).

Asur ve Babil tabletlerinden elde edilerek yayınlanmış yaradılışa ait pek çok anlatılar bulunmaktadır. Tabletler, çok dikkatlice incelenmiş olup; British Museum’da teşhis edilmiştir.

Türk Hükümetinin gerçekleştirdiği bu kazıda (Antik Sippar kenti yakınlarındaki Abu Habbah'ta), ilk Babil imparatorluğunun son krallarından olan Ammizaduga'nın hükümdarlık dönemine ait (M.Ö.2100 yılları) kırık bir Babil tableti ortaya çıkmıştır.

Bu tablette, buldukları dönemin yaygın olan efsanesi ve yerel yapısı hakkında bilgi verdiği görülmektedir (King W. L.2021: 52).

2.3.2 Babil Takıları

Takılarda, zeytin simgesinin önemli olduğunu görülmektedir. Zeytin çekirdeği, ağacı, yaprağı ve dalı birçok anlamlar ifade etmektedir. Ayrıca, Babiller kişiye özel silindir mühürler yapmışlardır.

Tanrıça İştâr ve diğer ilahi varlıklar, silindir mühürlerin üzerinde çeşitli betimlemeler ile bahsedilmektedir. Güneş Tanrısı Şamas'ın ufuk çizgisi üstünde yükseldiği silindir mühür bilinen en meşhur buluntulardandır. Sağında kutsal ağaç olan zeytin ağacı görülmektedir. Tanrıçaların kanatları ve başlıklarında yine zeytin dalı ve yaprağı betimlenmiştir. Görselin sol tarafında ise, mührün sahibinin ismi olan "Adda, katip" yazmaktadır (Şekil 2.18 , British Museum online arşivi, Numara 89, 115).

Barışın timsali olan zeytin dalı, Tanrıçaların ve kadınların bazen saç örgülerinde, bazen de taç şeklinde başının etrafını saran süsü olurken saflık, temizlik, sadelik ve uzlaşmacı insanlar olduğunun kanıtı olmuştur (King, W. L.2021:146).

Şekil 2.18 : Babil Silindir Mühür.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Şekil 2.19 : Babil Dönemine Ait Kolye.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Babil Dönemi kadınları, kolye, küpe benzeri takılar da kullanmışlardır (Şekil 2.19).

2.3.3 Babil Baş Takıları

Hatay müzesindeki heykellerde görülüyor ki; kadın baş takılarında zeytin dalı ve üzümün çok önemli yeri vardır. Bereketli Anadolu topraklarının bu iki önemli simgesini baş takılarında sık kullanmışlardır.

Yaşamlarını inandıkları tanrı ve tanrıçalara göre, yönlendiren Babiller, çeşitli dini tören ve ritüellerinde tanrılarının ve kendilerinin başlarına genelde hayvan tasvirleri olan baş takılarını kullanmışlardır (Hatay Arkeoloji Müzesi).

Şekil 2.20 : Babil Dönemine Ait Altın Başlık.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Şekil 2.20 altın başlık açıklaması: Babil'in güneyindeki "Dilbat" adlı antik kentte, gömülü olarak bulunan, bir grup altın takı ve altın bir başlık bulunmuştur. Başlığın üzerinde altın granülasyon ile üçgenler bulunmaktadır.

Bu başlık, bir silindir contayı andırmaktadır. Başlığın üst kısmındaki delik, kapağın ve silindirin sahibi tarafından asılması gerektiğini, ancak muhtemelen birleşik bir takımın parçası olmadığını göstermektedir. Çeşitli türler bir arada kullanılmıştır.

Farklı altın alaşımlarını, farklı seviyelerde işçilikle yapmışlardır. Üzerine, pendants ve kürecikleri istifleme şeklinde tasvir etmişlerdir (Metropolitan müzesi online arşivi).

Bu başlıktaki üçgenlerin kenarlarını gösteren silindir bezemelerin, bunun gibi başlıkların kullanımının özellikle, Kassite döneminde (yaklaşık M.Ö. 1595-1155) popüler hale geldiğini göstermektedir. Altın başlığın, çok parlatılmış yuvarlak altın küreciklerle kombinasyonu ile mücevher parçası haline dönüşmüştür.

Başlığı takan kişinin hem fiziksel koruma amaçlı hem de muska görevi gibi tılsımlı bir anlam yükleyerek taktığı anlaşılmaktadır (Metropolitan Müzesi online arşivi).

Şekil 2.21'deki Babil askeri miğfer açıklaması; ön kısımda üç figürle özenle dekore edilmiştir. Ortadaki, dilimde elinde vazo tutan bir erkek ve vazodan akan bir su görülmektedir.

Çok boynuzlu tacı, sakalı, kıvrık saçları ve arka plandaki vücudunun alt kısmında dağ gibi

Şekil 2.21: Babil Dönemine Ait Miğfer.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

duran pullu desen vardır. Giysisinin üst kısmı göğsüne çapraz konumdadır. Ellerini yalvararak kaldıran boynuzlu taçlara sahip iki kadın, tanrı tarafından kuşatılmıştır. Cüppeleri firfırlıdır, kolye ve bilezik takmaktadırlar.

Figürlerin üzerinde yırtıcı bir kuş görülmektedir. Kanatlarını kocaman açmış, süslü ve koruyucu olduğu düşünülen kuş tasviri dikkat çekmektedir. Tüm bu betimlemeler, tek parça olan gümüş başlıktan oyulmuş, ardından kazıma tekniği yapılmış ve altın varakla kaplanan başlığa özenle işlenmiştir. Teknik, figürlerin stili ve türleri ile birlikte kaynak edilmiş olup, ortadaki tasvir, Babil şehirlerinden Elam'ın Su Tanrısını işaret etmektedir. Mezopotamya tanrısı “Napisirisha” olabileceği de düşünülmektedir.

Böyle kıymetli bir miğferi ancak, yüksek rütbeli bir savaşçının kullanabileceği hatta, gerçek savaştan ziyade özel durumlarda statüsü gereği takabileceği düşünülmektedir. Başlı koruyucu ve önemli tanrıların temsilleri olan bu başlığı giyen kişinin nazardan, büyüden veya kötü ruhlardan korunmak amacı ile takabileceği anlaşılmaktadır (Metropolitan müzesi online arşivi).

2.4 URARTULAR

Urartular, M.Ö. 8-6 yüzyıllarda Doğu Anadolu bölgesi, Van Gölü çevresinde kuzeyde Aras Vadisi'ne kadar olan bölgede hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu bölgedeki beylikler aşiretler halinde yaşamak yerine birlikte devlet kurmayı ve böylece korunabilmeyi tercih etmişlerdir.

Çivi yazısı ve Hitit hiyeroglif yazısını benimsemişlerdir. Bölge itibariyle dağlık, kayalık olmasının avantajını kullanmışlar, dik yamaçlara savunma amaçlı yapılar yapmışlardır. Gök-Tanrı inancı gereği evlerini yüksek yerlere yapmak, kendilerini iyi hissettirmiştir.

Bu uygarlıkta metal işlecilik öne çıkmış, çevresindeki diğer uygarlıkları da etkilemişlerdir. Urartu krallığına ait takılar: iğneler, küpeler, adak levhaları, bilezikler, fibulalar, boyunluklar, pazıbentler, kolyeler, pektoral ve saç spiralleri ve 74 adet kemer bulunmuştur (Şekil 2.22).

Urartu medeniyetine ait günümüze kadar ulaşmış yüzlerce eser müze ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır (Yeşilmen, N. 2014).

Şekil 2.22: Urartu Dönemi Kemer Parçası.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

2.4.1 Kadının Toplumdaki Yeri

Urartu dönemine ait çeşitli madalyonlar, adak levhaları ve kemerler gibi eserler üzerindeki sahnelerde sembolize edilmiş kadınlar; eğlence, üretim, ziyafet, hediye getirme ve dini törenler yaparken anlatılmıştır. Ayrıca, Darabey ve Münih Prahistorische Staatssammlung'dan kadınların o dönemki giysileri hakkında bilgi edinmekteyiz.

Bu heykelciklerdeki betimlemelere göre kadın giysilerinin hepsi ayak bileklerine kadar inmekte olup; bazı elbiselerin eteklerinin ucu arkaya doğru kıvrılmış, bazılarında ise önlük tarzı parçalar kullanılmıştır (Gökçe, B.2016).

İki ucu aslan veya diğer hayvan başlı altın bilezikleri Urartu medeniyeti kadınları sıklıkla kullanmışlardır (Şekil 2.23). Uçlarına aslan figürleri işlenmiş aslan figürlerinin bazısına kazıma tekniği yapılmış bazıları ise halka ince yivlerle süslenmiştir. Döküm tekniği yapılmış ve altın, gümüş, bronz gibi metaller kullanılmıştır (Rezan Has Müzesi online arşivi).

Şekil 2.23: Urartu Dönemi Hayvan Başlı Bilezikler.

[Rezan Has Müzesi Online Arşivi,2023].

2.4.2 Urartu Takıları

Kalıpta dökülmüş bronz yüzükler, bükülmüş tel yüzükler çok kullanılmış olmakla beraber, altın yüzüğe az rastlanmıştır. Mezarlara bırakılan takılar arasında bilezikler, halhallar, küpeler ve fibulalara rastlanmıştır.

Urartu fibulaları, Frig fibulalarına göre daha küçük ve daha sadedir. Ayrıca kolye ucu ve küpeler “Granüle tekniği” kullanılarak yapılmış küreciklerle süslenmiştir.

Değişik boyut ve biçimlerde olan küpeler altın, gümüş, tunç gibi madenlerden yapılmıştır. Küpeler ince altın levhalardan yapılmış olup, içine kil doldurularak levhanın ezilmesi gibi bir durum önlenmiştir. Bilezik, yüzük, süs iğneleri ve küpelerin uç kısımlarına hayvan başı motifleri yapılmıştır.

Kazılarda bulunan takılar arasında kolyelerin büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Frit, dağ kristali, akik, oksitli antimon gibi değerli ve yarı değerli taşlar kullanılmış olup, altın, gümüş, tunç, kemik, pişmiş toprak gibi materyaller de kullanılmıştır.

Ayrıca, çeşitli boncukları da ithal etmişlerdir. Bu boncukları hem takı hem de kötü ruhlardan korunmak amacıyla muska olarak kullanmışlardır. Kazılarda, Pektoral denilen, altın ve çeşitli madenlerden dövme tekniği ile yapılmış, göğse takılan takılar çıkmıştır.

Dinsel içerikli resimlerle süslü bu takılar, yine kötü ruhlardan korunmak ve kendini güçlü hissetmek amacıyla kullanılmıştır. Koruyucu içerikli bu madalyonların üzerlerinde güneş, ay, yıldızlar, Tanrılar, Tanrıçalar ve adak törenleri gibi figürler bulunmaktadır.

Urartular ölülerini kıyafetleri ile birlikte gömdüklerinden dolayı çok sayıda süslemeli kemerler de kazılarda bulunmuştur (Şekil 2.24 Göğtaş, N. ve İter, İ. G. İ. T. 2019).

Şekil 2.24: Urartu Dönemi Kemer Tokası.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Urartularla yaklaşık aynı dönemlerde yaşayan Gediz ve Menderes ırmakları arasında yaşayan Lidyalıların, ticaret amacıyla ilk parayı bulmalarıyla başlayan para alışverişi günümüze kadar artarak devam etmiştir (Şekil 2.25).

Paktalos çayının alüvyonlarında bulunan madenlerden basılan doğal altın ve gümüş alaşımı olan ilk sikkelerin üzerinde Lidya Krallığı'nın arması olan "aslan başı" bulunuyordu. Kral Alyantes döneminde basılan ilk sikkeler takas amaçlı kullanılıyordu. Üzerindeki damganın amacı ise, parayı bulan ilk toplum olarak tarihe isimlerini yazmalarının kanıtı olarak kabul edilmektedir (Kuvetli, K. 2021: 77).

Karun Hazinesi olarak bilinen Lidya Kralı Kroisos dönemine ait M.Ö. 7.yüzyıla ait pek çok altın eser, para ve takılar önce yurtdışına illegal yollarla kaçırılmış fakat daha sonra yapılan çalışmalar sonucunda 1993 yılında tekrar Türkiye'ye getirilmiştir. Uşak Arkeoloji Müzesi'nde Karun eserleri adı altında sergilenmektedir.

2600 yıl önce Anadolu’da doğmuş olan “Lidya Sanatı” Yunanlılar tarafından Batı’ya, Persler tarafından ise Doğu’ya yayılmıştır (Kuvetli, K. 2021:75).

Şekil 2.25: Lidya Sikkesi.

[Pinterest ,2023].

2.4.3. Urartu Baş Takıları

Urartuların kullandıkları baş takıları olarak altın, gümüş, tunç ve demirden yapılmış “saç spiraller” bulunmuştur (Şekil 2.4.3. 1). Saç tokası olarak kullandıkları bu takıların fildişi ve kemiklerden yapılmış olanları da üretilmiştir.

Meyve başlı ve haşhaş başlı iğneler de bulunmaktadır. Bütün figürlerin içi ezilmelere karşı kille doldurulmuştur.

Döküm tekniği ile üretilen iğneler, çelik uçlu sivri kalemlerle çizgi ve kazıma teknikleri ile şekillendirilmiştir.

Urartu takıları Gaziantep Arkeoloji müzesi ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir (Metropolitan Müzesi online arşivi).

Şekil 2.26: Urartu Dönemi Baş Takisi, 3 Kartal Başlı İğne.
[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

3. ORTA ASYA TÜRKLERİ VE BAŞ TAKILARI

Ortasya ve Türkmen coğrafyasında giysiler ve takılar çok renklidir. Özellikle gümüş madeni takılarda sık kullanılmaktadır. Bunun sebebi olarak; kötü ruhları ve cinleri kovması, ruhsal temizlik, arınmışlık ve antiseptik gibi hayati özellikler yüklenmesidir.

Mikrop kapmasını önlemek için yeni doğmuş bebeklerin gümüş bekletilmiş su ile yıkanması ve ölülerini öteki dünyaya, temizlenmiş göndermek gibi bir inanç için, yine gümüş bekletilmiş su ile yıkamaları bu sebeple yaptıkları geleneklerden birkaç tanesidir.

3.1 KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

Kadın, Anadolu'nun bütün uygarlıklarında olduğu gibi Ortasya'da bulunan Türkmen coğrafyasında da baş tacı edilmiştir. Türk kültür yapısını taşıyan Türkmen topluluklarındaki yaygın inanç sistemi olan, "Şaman" inancına göre, kadın ve erkek sözcüklerinde cinsiyete bağlı bir ayırım yoktur.

Bu sisteme göre; cinsiyet farklılığı, bütünlük ve tamamlayıcılık olarak birbirini desteklemektedir. Eşitsizlik ya da zıtlık mümkün değildir (Davletov 2004:5-6).

Ying-Yang prensibi de bu tamamlayıcılığı desteklemektedir. Birbirine zıt gibi görünen iki parçanın kadın-erkek birbirini tamamladığı ifade edilmektedir.

Bölgedeki kadın takılarına bakıldığında, zengin ve güçlü görünen kadının, kullandıkları takıları ile sosyal sınıf tabakalarına göre birbirinde ayrıştığını söylemek mümkündür. Hatta, güçlü bir simetrik kurgu, boşluk-doluluk ilkesi ve birbirini izleyen dengeli ve ritmik bir yapı gözlemlenmektedir.

Ortasya'daki Türkmen topluluklarında kadın, çadırın ve ocağın tam yetkili sahibi olarak görülmektedir.

3.2 ORTA ASYA TÜRK TAKILARI

Evrensel bir dile sahip olan takılar, kadının özerk yapısını, toplumdaki yerini ve sosyal kimliğini tamamlayan en önemli araçlardandır. Bölgedeki süslenme olgusu, yüksek bir takınma kimliği yaratsa da, kadının toplumdaki sosyal statüsünü belli etmektedir.

Takı, kadının sermaye unsuru olarak, yaşam poliçesi gibi düşünülmekte olup, inanç sistemi ve geleneklere bağlılık gibi değerler yüklenerek yüceltilmektedir.

Bölgede, “Şaysep” adı verilen takılar kullanılmıştır. Bu takılarda, Tepeden tırnağa deyimindeki gibi takı kullanımı kadın ve çocuk bedenini bütünüyle sarmıştır. Öylesine yoğun ve üst üste takılar kullanılmış ki, giysileri ikinci planda kalmıştır. Böylece giysi takıyı tamamlayıcı görevi görmüştür.

Korunma ve zırh gibi görevler üstlenen bu takı, zamanla ve değişen estetik algısı ile yerini, ölçülü takılara bırakmıştır.

Halen kullanımı devam etmekte olan “Tahya” denilen başlık, örgülü saçlar ve saçların bir kısmını örten “Yağlık” adındaki türbandan oluşmaktadır (Şekil 3.1).

Geleneksel giysi giymeyi seven Türkmenistan kadını, yaka işçiliği zanaatini devam ettirmektedir.

Şekil 3.1: Kız ve Erkek Tahyaları Aşkabat Çöl Pazarı,S.Kılıç,Eylül 2010.

Şekil 3.2: “Çınar Yaprığı” ve “Çiğillem Gülü” ile Süslenmiş Sarı Çırpı (Turkmen National Women's).

3.3 ORTA ASYA TÜRK BAŞ TAKILARI

Baş örtüsü, Türkmen kadınlarının vazgeçilmez baş takıdır. Çeşitli isimlerle adlandırılan rengarenk kumaşlarla yaptıkları bu baş örtülerinin uçlarında püsküller sallanmaktadır.

Başlarındaki “Çırpı” denilen bu örtülerin, Aragerbi ve Kurte diye adlandırılan ilave parçaları da mevcuttur. Çırpıdaki stilizasyonları ile oluşurken, Kurte ise, hayvansal kaynaklı ve geometrik motiflerle süslenmiştir (Şekil 3.2).

Bölgenin kadınlarını, nazar ve göz değmesi gibi mistik düşünceler, onları koruyucu amaçlı bu tarz takılar takmaya yönlendirmiştir. İpek zemin üzerine çeşitli nakış işlemlerle, motif stillerle yapılan bu baş örtüleri, gerektiği zaman geleneklerine göre, yüzün üzerine kapatılabilmektedir.

Ayrıca “Gınaç” denilen baş örtüsünün “Yaşmak” adındaki kısmı ile (bazı durumlarda) kadının ağız kısmı istenildiğinde kapanabilmektedir.

Orta Asya Türkmen coğrafyasında, gınaç ucu yaşmak ucu gibi adlarla anılan, baş takısı aparatları da vardır. Bu aparatların üzerleri de yine hayvan motifleri ile bezelidir (Zaletayev, 1979:117).

Ahal, Merv ve Teke Türkmen kadınları çocuk sahibi oluncaya kadar “Gara Yaşyl” denilen koyu yeşil veya füme renkli çırpıyı takmaktadırlar. Çocuk doğması ile sarı renge dönen çırpı kırk yaş civarına kadar bu renkte kullanılır.

Kadınlar, altmış üç yaşına geldiklerinde ise; “Beyaz Çırpı” kullanmaya başlamaktadırlar. Yaşlılık göstergesi olan bu baş örtüsü kadının çocukları ve torunları tarafından ona hediye edilir.

Genç kızlar “Börük” denilen başlıklar (Şekil 3.3) takmaktadırlar. Bu başlığa pandantifler ve şakak süsleri eşlik etmektedir. Erkeklerin taktığı tahya ile kızların tahyalarının farkı ise; erkeklerinki daha az renklidir.

Genel olarak, bütün tahyalar, sekiz köşeli yıldıza benzemektedir, yassı rozet şeklinde, üçgen levha ve gümüş sikkelerle süslüdür. İçlerinde ise; büyüsel dua ve tılsımlı muskalar bulunmaktadır (Rudolph, 1985:30).

Şekil 3.3: Börük Türkmenistan Baş Milli Müzesi Aşkabat,S.Kılıç Tahya (Takka).

Özbek ve Türkistan bölgelerindeki kadın baş takıları da farklı isimlerle, aynı amaç, gelenek, görenek ve muhafazakar aile yapısı anlayışı ile kullanımları bulunmaktadır.

Türkistan topluluklarında görülen bir başka baş takısı ise; “Asık Takısı” dır. Kadınların erkek çocuk doğurana kadar taktıkları bu takı, saç örgülerinin uçlarına kadar yer almaktadır. Hem sırtlarını oklardan koruyan hem de içerdiği ok-yay sembolleri ile erkek çocuk doğurmasına yönelik tılsımlı, mistik özellikler taşımaktadır (S. Kılıç, Aşkabat-2010).

Boyundan çanta gibi çapraz olarak takılan bir başka takı daha vardır. İnsan ırkının sonsuza kadar, devamını anlatan takı, kadını ve doğurganlığı temsil etmektedir. İslamiyet’in gelmesi ile bu takının içinde Kur’an ayetlerinin yazılı olduğu dualar yer almıştır.

Türkmen coğrafyasındaki baş takılarının bu çokluğu, yarı göçebe ve göçebe yaşayan Türk topluluklarının birbirleri içerisindeki benzerlik ve farklılıkları, özel töre uygulamaları, bekar, evli, dul, nişanlı gibi farklı statü ve aidiyet sembollerini göstermektedir (Şekil 3.4).

Baş takılarının sözsüz dili ile aslında kimlik bilgileri verilmektedir.

20. yüzyılın iş hayatı ve sosyal yaşam koşulları ile, takıların fazlasıyla ağır ve zahmetli olması, kadınları sadeleşmeye yöneltmiştir. Genç kızlar “Gupba” yerine “Tahya”, evli kadınlar ise, metal baş takılar yerine “Yağlık” denilen baş örtüsü takmayı tercih etmişlerdir (S. Kılıç, Türkmen Takılarının Kadının sosyal Kimliğinin Okunmasına Etki ve Katkıları).

Şekil 3.4: Türkmen Kadını.

Şekil 3.5: Sümsüle Takısı,Aşkabat Milli Müzesi (S.Kılıç-2010).

Bir başka baş takısı olan “Sümsüle takısı”: genç kızıktan evlilik yaşamına geçişi temsil etmektedir (Şekil 3.5).

4. BİZANS DÖNEMİ BAŞ TAKILARI

Bizans İmparatorluğu, M.Ö. 8. yüzyıl başlarından M.S. 5.yüzyıl ortalarına kadar, yaklaşık 2000 yıllık bir dönem, dünya tarihine her alanda şekil vermiş ender medeniyetlerdendir. İtalya yarımadasında başlamış, Anadolu ve Akdeniz'e kısa zamanda hakimiyetleri altına almışlardır.

Yayılcı bir felsefeleri vardır. Son kralları Etrüsk kökenli olduğundan Etrüsk kültürünün figürlerini görmek mümkündür. Takılarda, kendilerine özgü form ve teknikler kullanmışlardır. Helenistik dönemden farklı olarak, yalın ve basit formlar tercih etmişlerdir.

Ayrıca; çeşitli değerli ve yarı değerli taşlar ve taş metalleri birlikte işlemişlerdir (Türe, Altan 2011).

4.1 KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

Dünyada ilk kez miğfer kullanmayı ve kalkanlara kulp yapmayı Karyalılar yapmışlardır. Bu bölge, sarp kayalıklarla çevrili ve kaya kadar sert asker yetiştirmiştir. Kumanda ettikleri gemilerini hiç kayıp vermeden kurtarmışlar ve bu yüzden tarihe "Bugün erkekler kadın; kadınlar erkek gibi savaştı." şeklinde bir not düşmüşlerdir.

Dünyanın ilk kadın amirali Kraliçe I. Artemisia ve tarihin babası sayılan Herodot Karyalıdır. Roma İmparatorluğu döneminde yapılan dünyanın yedi harikasından biri olan Efes Antik Kenti'nde bulunan "Artemis Tapınağı" buradadır.

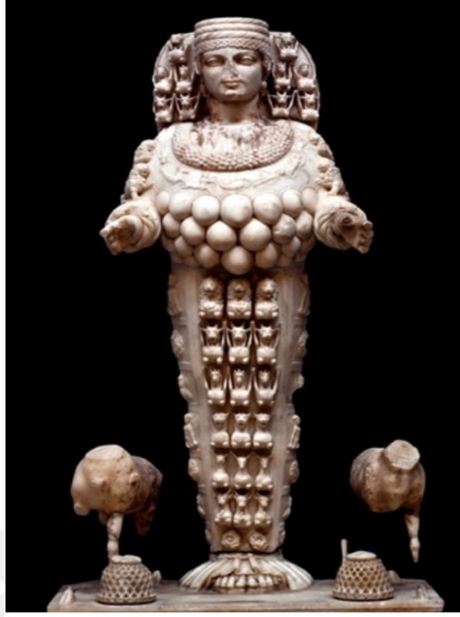
Kraliçe kadınların, fazlasıyla söz sahibi olduğu dönemde, yapılan tapınaklar ve anıt mezarlar, o dönemin kraliçe isimlerinden oluşmaktadır (Kuvetli, K. 2021:114).

Anadolu'da var olan ana tanrıça Kybele'ye olan inancın devamı niteliğindeki Efesli Artemis (Şekil 4.1); şehrin koruyuculuğunu ve toprağın bereketini simgelemektedir. Doğurganlığı, bereketi, tabiatın ve hayvanların koruyucusu olduğunu anlatan semboller vardır.

Büyük göğüsleri, doğurganlığı anlatırken; aslan, boğa, grifon, geyik, sfenks ve arılardan oluşan eteklerindeki figürlerle onun tabiata ve hayvanlara hükmeden gücünü vurgulamaktadır.

İnançların koruyucusu Tanrıça Artemis (Şekil 4.2); Yunanlı betimlemelerde sırtında okları, elinde yayı, ayağında çizmesi ve yanında geyik durur şeklinde tasvir edilirken, Anadolu'daki

Artemis farklı olarak düşünölmüş olup, bir bakire doğanın yüce anası ve kentin kraliçesi, bu üçünü temsil etmekte olan üç katlı bir taç, başının üzerinde bulunmaktadır (Şekil 4.3).

Şekil 4.1: Artemis Heykeli [Wikipedia,2023].

Şekil 4.2: Artemis Heykeli [Loure Müzesi Online Arşivi,2023].

Kraliçe arı olarak düşünölmüş olduğundan; Efes madeni paralarının tzerinde kraliçe arı kabartması yapılmıştır (Kuvetli, K. 2021:15).

Şekil 4.3: Anadolu'daki Artemis.

[Efes Artemis Tapınağı (Artemision),2023, Anonim].

Günümüzde bulunan müzelerde; en çok tanrıça, kraliçe heykelleri ve figürünleri yer almaktadır. Bizans baş takılarında Taç ve Diadem sık görülmektedir (Şekil 4.4. 4-5). Günümüz toplumlarında da hala kullanılmakta olan kraliçe taçlarının temelini oluşturmuştur. Bizans döneminde değerli, yarı değerli taşlarla, çeşitli madenlerle birlikte kullanılmıştır (Koçar,N. 2011).

Diadem: Helen ve Bizans Döneminde yönetici konumundaki (kral ve kraliçelerin) kişilerin statülerini belli etmek için saçlarına taktıkları bir çeşit baş takısı (wikipedia.org erişim tarihi 15.02.2023).

Şekil 4.4: Helen Uygarlığına Ait Diadem.

[Sofyalı Antik,Arman ve Aren Sofyalı,2023].

Şekil 4.5: Roma Dönemine Ait Baş Takısı.

[Metropolitan Müzesi Online Arşivi,2023].

Dünyanın ilk üniversitesi M.S.309 yılında Bizans Döneminde Mardin Nusaybin’de Mor Yakup tarafından kurulmuştur. Süryanice Mor; Aziz anlamındadır. Nusaybin Episkopos’u adını alan okul, Roma imparatoru Büyük Konstantin’in emriyle, M.S. 325 yılında İznik’te, ilk konsül toplanmıştır.

Mor Yakup ve öğrencisi Mor Efrem’in çabaları ile, uzun yıllar Süryanice ve Grekçe okuma yazma dersleri verilmiştir. Felsefe, coğrafya, tarih, mantık, geometri, astronomi, edebiyat, tıp, hukuk ve hitabet bilimleri de bu okulda öğretilmektedir.

Önemli bir ilim merkezi olan okul, zamanla dünyaca bilinen bir yer olmuştur. Bugün Türkiye-Suriye arasındaki Kamışlı Sınır Kapısı’nın olduğu yerde olan okulun giriş kapısı Suriye bölgesindedir (Koçar, N. 2011).

Hristiyan kelimesinin ilk kullanıldığı yer, Anadolu’da Antakya’dır. Hz. İsa, Filistin’de doğmuş ancak, Hristiyanlık Anadolu’da filizlenip yayılmıştır. Tarsuslu Aziz Pavlus, bu dinin yayılıp gelişmesine katkıda bulunmuştur. Hz. İsa’nın havarilerinden Yuhanna incilini Efes’te yazmıştır. İlk kilise olan Meryem Ana kilisesi, yine Anadolu topraklarında kurulmuş ve varlığını devam ettirmektedir.

Konstantin, Roma’nın Hristiyanlaşmasını erken sezmiş ve önceki imparatorlar gibi baskı yapmak yerine onları sahiplenerek, yanlarında olarak din birliği ve devlet birliği ilkesini akıllıca benimsemiş ve uygulamıştır. Annesi Helena ve kendi adına kiliseler yaptırıp, başlılarda bulunmuştur. Kısacası, hristiyanlık Anadolu’da doğmuş, gelişmiş ve yayılmıştır (Kuvetli, K. 2021:99).

4.2 BİZANS TAKILARI

Hatay’da bir otel zemin kazılarında tesadüfen ortaya çıkarılan ve arkeolojik çalışmalarının halen devam ettiği, Necmi Asfuroğlu Müzesi’deki, Antik Roma Hamamı yer mozaikleri o dönem takıları hakkında önemli bilgiler vermektedir (Şekil 4.6).

Şekil 4.6: [Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi,Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022.].

M.S. 5.-6.-7.yy'lara ait Roma hamamının zeminindeki, çeşitli kadın figür ve mozaikleri (Şekil 4.7).

Şekil 4.7: Roma Hamami Yer Mozaikleri [Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.8: Roma Hamami Mozaikleri [Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Erken Doğu Roma Dönemine ait çeşitli küpeler, kemer tokaları ve yüzükler. Hatay Necmi Asfuroğlu Arkeoloji Müzesi (Şekil 4.9-10).

Tunç madenden yapılmış, Erken Doğu Roma Dönemi M.S. 5.-6.-7.yüzyıllara ait çeşitli takı örnekleri. Fotoğraf: Ayşegül Altınbaş. 2022.

Şekil 4.9: Çeşitli Kemer Tokaları, Küpe ve Yüzükler [Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.10: Çeşitli Kemer Tokaları, Küpe ve Yüzükler [Hatay Necmi Asfuroğlu Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Roma hamamı Mozaikleri, Hatay Arkeoloji Müzesi Fotoğraflar: Ayşegül Altınbaş 2022.

Şekil 4.11: Erken Doğu Roma Kadın ve Takı Mozaikleri [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.12: Erken Doğu Roma Kadın ve Takı Mozaikleri [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

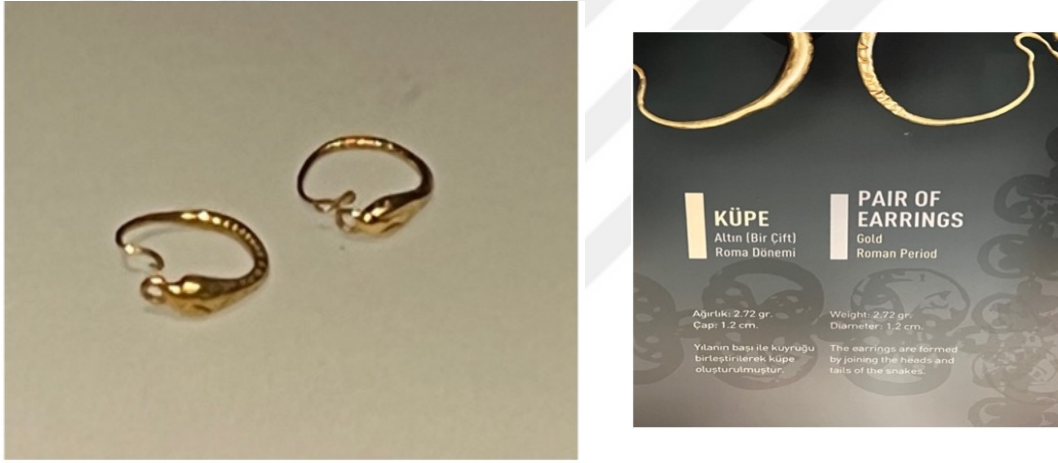
Şekil 4.13: Roma Dönemi Küpe Mozağı [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Genel olarak mozaiklerin çoğunda görüldüğü gibi betimlenen kadın ve erkek başlarında, “Taç” şeklinde defne yaprakları ve zeytin dalını anlatan, altın ve gümüş metal üzerine taşlarla süslenmiş, mücevher değerinde baş takıları vardır. Kollarındaki ve boyunlarındaki kolyeler o dönemde takıya verdikleri önemi göstermektedir.

Ellerinde tasvir edilen üzüm salkımları, çeşitli meyveler ve bereket boynuzları ise; asıl zenginliğin doğadan geldiğini göstermek amacıyla vurgulanmıştır. Özellikle; zeytinin, üzümün besin ve şifa deposu olduğunu anlatan birçok mozaik olduğu görülmektedir.

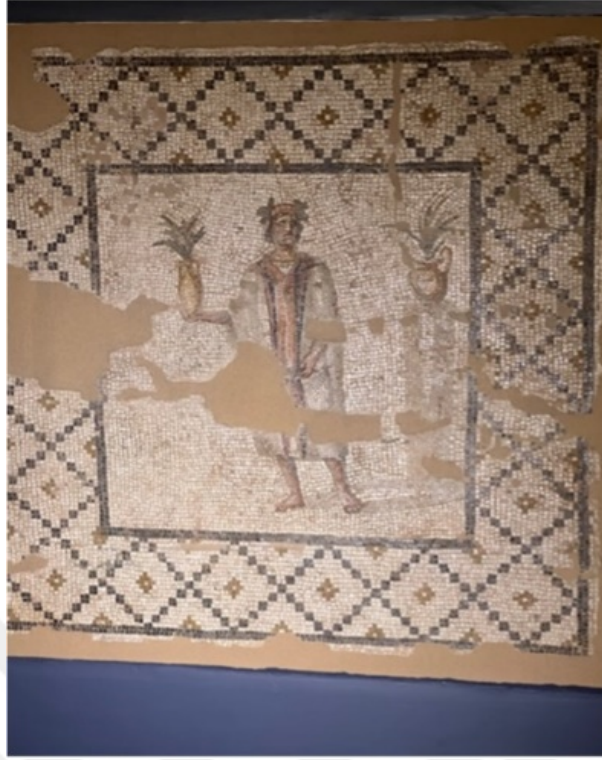
Doğanın ne kadar zengin ve cömert olduğu ileriki nesillere vermek istedikleri en önemli mesajdır (Hatay Arkeoloji Müzesi).

Şekil 4.14’ da dönemin en bilindik küpesi görülmektedir.

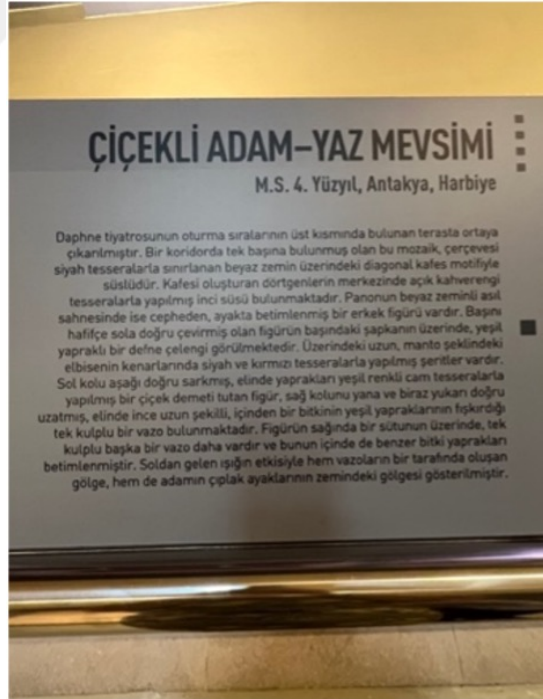

Şekil 4.14: Roma Dönemi Küpe Görseli [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022.

Değerli taşlar ve elmaslarla süsleyip zenginleştirdikleri bu baş takıları, imparator ve ailesini diğer insanlardan ayırmaktadır. Bizans baş takılarında hayvan ve bitki sembollerini doğanın ve tabiatın gücünü temsil ettiği için kullandıkları düşünülmektedir. Zeytin ve dalı, defne yaprakları, üzüm salkımı, nar, incir gibi meyveler bereket, bolluk, barışı sembolize ederken; aslan, geyik, balık, keçi, grifon ve çeşitli yırtıcı kuşlar da doğanın gücünü temsil etmektedir (Koçar, N. 2011).

Şekil 4.15: Çiçekli Adam-Yaz Mevsimi Temalı, Baş Takısı Defne Yapraklı Mozaik.

Şekil 4.16: Çiçekli Adam-Yaz Mevsimi Temalı, Baş Takısı Defne Yapraklı Mozaik Açıklaması. [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.17 ve 18'deki Soteria mozaığının açıklamasında şöyle bahsedilmektedir: M.S.400 yıllarına ait bu mozaik, Antakya'nın 1930'lu yıllarındaki merkezi olan ve 9 km doğusunda yer alan Narlıca'da, Apolausis Hamamı'nda, bulunmuştur.

Mozaığın merkezindeki kadın figürünün başının iki yanında yer alan Eski Yunanca harflerle Soteria-Kurtarıcı ifadesinden dolayı bu zemin mozaığı aynı adla anılmaktadır. Başını hafif sola çevirmiş görülmektedir. Altından yapılmış defne yapraklarından oluşan bir çelenk ve çelengin yaprakları, figürün altında bulunduğu yerde, yeşil renkli bir taş bulunmaktadır.

Pazubenti, bilezikleri, kulaklarındaki küpeleri, sol omuzdan dökülerek, göğsünü kapatan bir şalı ve üzerinde beyaz bir elbise bulunmaktadır. Soteria süslü olarak betimlenmiştir. Kendi nesline ve döneminden sonra gelen insanlara önemli bir mesaj verdiği düşünülmektedir. Sağlık hakkındaki bu mesajı defne yaprağı ile anlatmaktadır.

Soteria'nın defne yaprağının şifasına dikkat çekmekte olduğu ve sağlığı koruduğuna inanılan koruyucu sembol olduğu kayıtlarda yazmaktadır (Hatay Arkeoloji Müzesi).

Şekil 4.17: Soteria Mozaığı Açıklaması [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

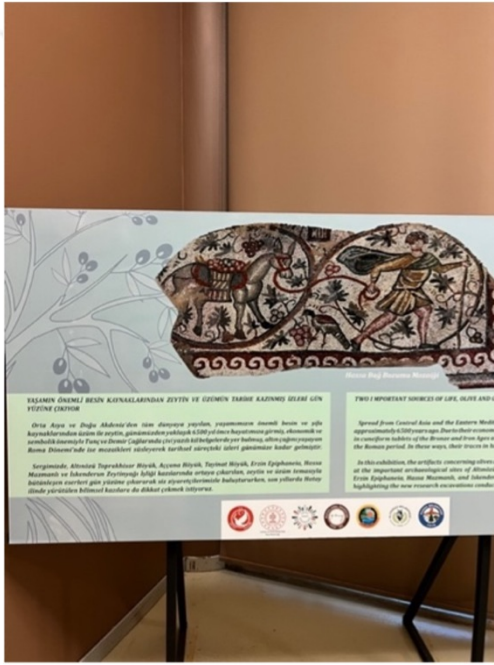

Şekil 4.18: Soteria Mozaığı [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

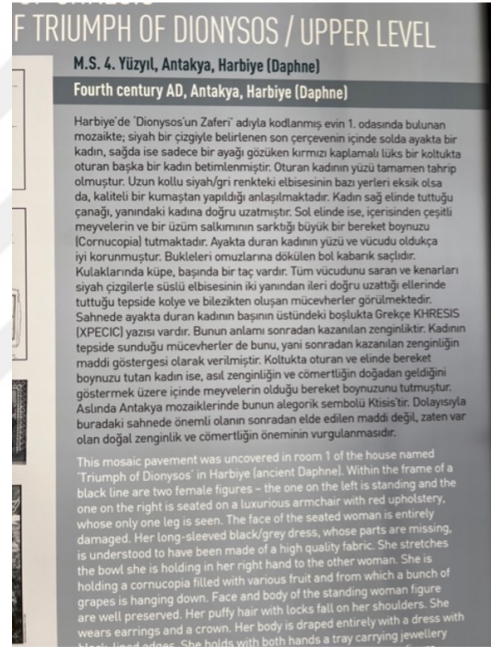
4.3 BİZANS BAŞ TAKILARI

Hristiyanlığın simgesi olan “haç” ve diğer birçok dini sembol, kral ve kraliçelerin baş takılarında, küpe, kolye, bilezik, yüzük gibi takılarda sıkça kullanılmıştır.

Devleti yöneten imparator, ailesi ve dinin lideri konumundaki papa, patrik, peder gibi rütbeli olanlar mutlaka çok değerli taşlar ve baş takıları takarak liderlik özelliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu onların en büyük özelliklerindedir.

Şekil 4.19: Zeytin ve Üzümle İlgili Yazı.[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.20: Mozaik Ve Takıların Anlamı Hakkında Bilgi Yazısı.[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.21: Bizans Dönemi Kadın Başları Heykeli.[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.22: Bizans Dönemi Kadın Başları Heykeli. [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Anadolu'daki Bizans eyaletlerinin sonuncusu olan Likya birliği, kurulduğu dönemden M.S. 43 yılına kadar Likya Birlik düzenini devam ettirmişlerdir. Savaş, barış, önemli karar ve antlaşmalar, birlik meclisinin aldıkları kararlarla belirlenmekteydi.

Kendilerine ait paraları vardı. Likya'da kadının değeri o kadar büyüktür ki; “anaerkil” bir toplum oldukları ve meclislerinde kadın başkan olduğu kayıtlar altına alınmıştır. Büyük bir medeniyet ve gelişmiş bir toplum bilincini göstermektedir.

Hatta bugün bile pek çok medeniyet Likya birlik düzenini ve kadına verdikleri önemi örnek almaktadır. İnsan yaşamının en önemli besin kaynaklarından olan üzüm ve zeytin baş takılarında sıkça kullanılmıştır.

Hem bereketli Anadolu topraklarını hem de barışı, dostluğu simgelediği için bu iki önemli öge pek çok kadın tasvirlerinin başlarını süslemektedir. 6500 yıl önce Tunç ve Demir Çağlarındaki çivi yazısı ile yazılmış belgelerde yer almıştır.

Roma Dönemi Mozaiklerini süslemiş günümüze ışık tutmaktadır (Kuvetli, K. 2021:185). Bizans dönemine ait hamam Mozaikleri, Hatay Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Ayşegül Altınbaş 2022.

Şekil 4.23: Bizans Dönemi Baş Takılarına Ait Mozaikler. [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.24: Bizans Dönemi Baş Takılarına Ait Mozaikler. [Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.25: Bizans Dönemi Baş Takılarına Ait Mozaikler.

[Hatay Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Ayşegül Altınbaş,2022].

Şekil 4.26: Bizans Dönemi Baş Takısı [Hubert de Vries,National Arms and Emblems Past and Present,2023].

Şekil 4.27: Bizans Dönemi Baş Takısı[Semantic Scholar,2023].

5. SELÇUKLU DÖNEMİ BAŞ TAKILARI

1071 Malazgirt zaferi ile Türkler, Anadolu'ya gelmeye başlamış ve Anadolu Selçuklu Devleti 1077 Süleyman Şah önderliğinde kurulmuştur.

Selçuklular, 11 ve 14 yüzyıllar arasında Orta Asya'nın bir kısmı ve Orta Doğu'yu hakimiyeti altına almışlardır. O döneme kadar göçebe yaşayan Türkler, yerleşik hayata geçmiş ve yüzyıllar boyunca Anadolu topraklarına hükmetmişlerdir. Devlet yapısı, düzenli ordusu, yönetim ve otorite biçimi, aile yapısı Türk gelenek ve göreneklerine göre düzenlenmiştir (Merçil, E.ve Sevim, A. 1995).

Selçuklu Döneminde kadın-erkek boyunlarına kolye tarzı gerdanlıklar takmışlardır. Altın, gümüş ve bronzdan yapılmış takılar kullanmışlardır. Selçuklu sultanları ve soyluları altın statü simgesi olarak tercih etmiştir. Ancak halk arasında gümüş ve bronz ürünlerin kullanımı daha yaygındır.

Selçuklu döneminde takı, kendini güçlü hissetme, kötülüklerden ve nazardan korunma gibi amaçlar düşünülerek kullanılmış olduğu kayıtlarda bahsedilmektedir (Megep, Kuyumculuk Teknolojisi, Ankara 2006).

5.1 KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

Toplum hayatında Anadolu, kadın-erkek eşitliğini benimsemiştir. Bu kavram, diğer komşularına bakacak olursak; o dönemde sadece Anadolu'ya özgüdür. Komşu ülkelerde kadına değer verilmemiş, evlenme kadının satılması ile yapılmaktadır. Anadolu'da ise evlilik, her iki tarafın isteği ile gerçekleşmektedir. En önemlisi tek eşlilik vardır. Diğer komşu ülkelerden Anadolu kadını ile evlenen tüccarlar da bu kurala uymak zorundadır. Bunun için ikinci eş alamayacağı kayıt altına alınmaktadır. Boşanmaları gibi durumda ise; bir çeşit tazminat veya nafaka ödemek zorundadırlar.

Evlenme ve boşanma belgelerinde her iki tarafa aynı cezalar ve haklar verilmektedir.

Kadınlar, erkeklerle çoğu konuda eşit haklara ve yetkilere sahip olurken, bazı konularda kadınlar, kutsal ve hakkı ödenmez kabul edilmektedir. At binme, silah kullanma, ok atma hatta beraber savaşa katılma gibi konularda erkeğiyle beraber yer almaktadır (Şekil 5.1-2).

Bütün bunlar, çivi yazısıyla kil tabletlere yazılmış olup, günümüz arkeoloji müzelerinde sergilenmektedir (Kuvetli, K. 2021:145).

Şekil 5.1: Selçuklu Dönemi Kadın- Erkek Giysi ve Başlıkları. [Kuşoğlu, M. Zeki1998].

Şekil 5.2: Selçuklu Dönemi Kadın- Erkek Giysi ve Başlıkları. [Kuşoğlu, M. Zeki1998].

5.2 SELÇUKLU TAKILARI

Orta Asya'dan başlayan çeşitli isimlerle kurulan Türk Beylikleri Selçuklu Devleti'ni oluşturduktan sonra doğum, evlilik, nişan gibi mutlu günlerini, adetlerini, takılarını töre ve geleneklerine göre sürdürmüşlerdir.

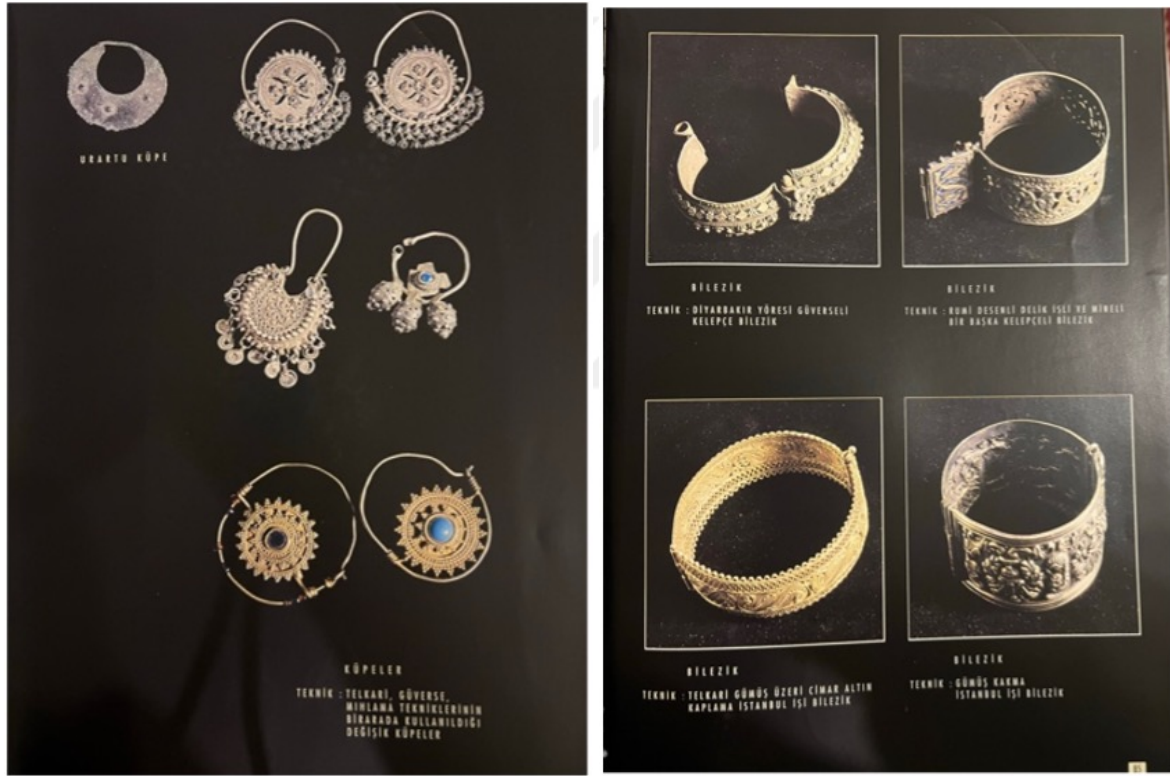
Küpeler; Kulak memesine açılan deliğe tel aracılığıyla geçirilen kulak takısıdır. Küpelerde en çok mıhlama tekniği ile değerli taşlar kullanılmıştır. İncili küpeler de oldukça rağbet görmüştür (Yeşilyurt, E. 2007).

Muska ve Hamaylılar; içine koruyucu dua yazılı olan üçgen, kare, dikdörtgen, yuvarlak, yıldız şekillerinde yapılmış tılsımlı takılardır (Kuşoğlu, M. Z. 1998).

Pazubentler; Pazu Bağı da denilmektedir. Dirsek, omuz arasında, ön kol üzerinde kolun kaldıraç görevi yapmasını sağlayan, dirseğin üst tarafına bağlanan takı çeşididir. İçine çoğu zaman hastalıklara, nazara karşı dualar ve temenniler yazılmıştır (Kuşoğlu, M. Z. 1998).

Mühr-i Süleyman; Güç, iktidar, saltanat sembolü olan bu takı altı köşeli bir yıldız görünümündedir. İnanişâ göre Tanrı'nın Süleyman peygambere bahşettiği manevi kuvvet, ateşe, hayvanlara ve suya hükmetme gücünü temsil eden takı, bir çeşit yüzüktür. Süleyman peygamberin babasının Hz. Davut olmasından dolayı "Davut Yıldızı" da denilmektedir.

Bunlardan başka gerdanlıklar, kolye uçları, bilezikler, saç tokaları, kemer tokaları, yüzükler ve aynalar gibi takılar da vardır (Şekil 5.3-4-5, Kuşoğlu, M. Z. 1998).

Şekil 5.3: Selçuklu Dönemine Ait Bilezikler, Küpeler ve Tasma Bilezikler [Kuşoğlu, M. Zeki1998.

Şekil 5.3: Selçuklu Dönemine Ait Bilezikler, Küpeler ve Tasma Bilezikler [Kuşoğlu, M. Zeki1998 "Şekil Devamı"].

Şekil 5.4: Selçuklu Dönemine Ait Muska Kolyeler [Kuşoğlu, M. Zeki1998].

Şekil 5.5: Selçuklu Dönemine Ait Tepelik Uygulaması [Kuşoğlu, M. Zeki1998].

5.3 SELÇUKLU BAŞ TAKILARI

Kadının baş yapısı ve ihtiyaçları önemli olmuştur. Baş takılarında kullanılan tülent, oyali baş örtüleri ve başlıklar, kenarlarında çeşitli tığ işleri, çeşitli boncuklar, kolye tel ve kilitleri, dikiş iplikleri ile yapılmış çeşitli iğne oyalari, çeşitli deri parçaları ve örgü teknikleri yapılmış bu eserlerin, her birinin ismi, anlamı farklıdır.

Anadolu kadını, başına ve boynuna bağladığı örtülerin uçlarına yöreden yöreye değişen isimler vermiş, bazen sevincini, bazen de hüznünü nakışlara başarılı bir şekilde işlemiştir (Yeşilyurt, E. 2007).

Çoğu zaman derdini ilmeklere anlatmış, hatta başkalarına anlatabilmek için böyle bir iletişim yöntemi kurmuştur. Bu yüzden kişiden kişiye yöreden yöreye model ve örgü isimleri değişiklik göstermektedir.

Başlarına bağladıkları, bu örtülerin üstüne genellikle gümüş madenden çeşitli tekniklerle yapılmış, tepelikler eşlik etmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986).

Bu tepeliklerden bazıları Şekil 5.6-7-8' de görülmektedir (Kuşoğlu, M. Z. 1998).

Şekil 5.6: Tepelik [Kuşoğlu, M. Zeki1998].

Şekil 5.7: Tepelik [Kuşoğlu, M. Zeki1998].

Şekil 5.8: Tepelik [Kuşoğlu, M. Zeki1998].

Bazı Tülbent kenarı örgü isimleri şunlardır: aşkına karşılık bulamayanlar “karasevda” demişler, kızının çeyizine yapanlar “bal peteği” demiştir. Oğlunun eşine yapanlar “gelin gülü” demiş, askere giden nişanlısı için yapanlar “kördüğüm” demiştir.

Çarkifelek, ateş dansı, aşk-u sevda, gün ışığı, kar tanesi, altın ışık, ebem kuşağı, Destegül, gül ile bülbül, kırkyama, çitlembik, köy düğünü, gizli sevda gibi özgün isimlerde kullanılmaktadır. Hepsi birbirinden değerli bu baş takıları; Anadolu kadınının en önemli giysisi olmuştur (Yeşilyurt, E. 2007).

Baş takılarını, tülbent ve örtülerini bazen değerli taşlarla bazen de altın ve gümüş liralarla süslemişlerdir. Baş takılarındaki farklılıkları, inanç ve aile anlayışları, medeni durumları, yaş veya doğurganlık faktörleri de etkilemiştir (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul 1986).

Tepelik: kadın başlarındaki feslerin veya tülbentlerin üzerine yerleştirilen bazen gümüş, bazen de altından yapılan baş takılarıdır.

Tepelikler, çoğunlukla düz, hamam taşı şeklinde, ya da kubbeli şekillerde olmaktadır.

Çeşitli tekniklerle işlenen tepelikler; nişan, kına, evlilik gibi törenlerde gelinlerin başını süslemektedir. Van'da sevathlı tepelikler meşhur iken, Mardin'de telkârteknîği ile yapılmış, boşlukları güherseli tepelikler vardır.

Ege ve Akdeniz bölgelerindeki tepelikler kakma teknikleri ile yapılmış olup, motif farklılıkları ile birbirinden ayrılmaktadırlar.

Bazı tepeliklerin etrafındaki zincirlerle paralar sarkıtılmaktadır. Sivas yöresindeki tepeliklerin kenarlarındaki paralar zincirle değil, üst üste dikilerek, boşluk kalmayacak şekilde fesin tamamını kaplamaktadır.

Gaziantep ve Kahramanmaraş gelin feslerinde ince altın simlerle nakış olarak işlenmektedir. Sim örgüler, püsküller ve pullar da bulunmaktadır (Üreten, H., Şahin N. 2017 ve Küçük, S. 2010).

Selçuklu dönemi tepelik çeşitleri: Yaprak ve Gülce motiflerinden yapılmış, Güherse ve Telkari teknikleri beraber kullanılmış, gümüş tepeliklerde bulunmaktadır.

Gümüş kakma tepelik (Şekil 5.6 ve 5.7) ve Güherse, Mıhlama ve Telkari tekniklerinin bir arada kullanıldığı Doğu Anadolu yöresine ait gümüş Tepeliklerde (Şekil 5.8) vardır.

Ayrıca; kadın ve erkek bütün insanların takabildiği tepelikler, "Ferahi" denilen fesin üstüne dikilen, muntazam durmasını sağlayan madeni yuvarlak plakalar da vardır (Kuşoğlu, M. Z. 1998).

Anadolu'da kadın, gelin ve kız baş bağlamalarında yüzlerce çeşit görülmektedir. Buldukları yörenin özgün kültürünü göstermekle beraber, değişik bölgelerde farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır.

En temel özellikleri olarak; buldukları yöreye ait olmaları, özel töre, geleneklerini göstermeleri, dikilebilir basit, kullanışlı olmaları, kolay ulaşılabilir olmaları, çok renkli olmaları, evde, tarlada çalışırken rahat olmaları, fonksiyonel ve gösterişli olmalarını sayabiliriz (Şekil 5.9-10-11-12-13-14-15-16-17, Yeşilyurt, E. 2007).

Şekil 5.9: Bursa Baş Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007]

Şekil 5.10: Kilis Tozaklı Gelin Başı[Yeşilyurt,Ekber 2007]

Şekil 5.11: Ağrı-Doğu Beyazıt Baldız Başı Bağlaması [Yeşilyurt, Ekber 2007].

Şekil 5.12: Adana Baş bağlaması [Yeşilyurt, Ekber 2007].

Şekil 5.13: Urfa Gelin Baş Bağlaması. [Yeşilyurt,Ekber 2007].

Şekil 5.14: Diyarbakır Baş Bağlaması.[Yeşilyurt,Ekber 2007].

Şekil 5.15: Muğla-Milas Baş Bağlaması[Yeşilyurt,Ekber 2007].

Şekil 5.16: Bitlis Baş Bağlaması[Yeşilyurt, Ekber 2007].

Şekil 5.17: Urfa Gelin Baş Bağlaması[Yeşilyurt, Ekber 2007].

6. OSMANLI DÖNEMİ BAŞ TAKILARI

1. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle jeopolitik ve tarihsel olarak Osmanlı Devleti gücünü kaybetmiştir. Yaklaşık 600 yıl boyunca pek çok padişah, babadan oğula bu büyük imparatorluğu başarıyla yönetmişlerdir.

Saray mensuplarından (padişah, sultan, şehzade, sadrazam, veziriazam, haremağası gibi), bütün askerlerine (yeniçeri, silahtar ağası, kapıkulu askerleri gibi) hatta halk dahil olmak üzere hemen hepsi statülerine göre baş takısı takmışlardır. Bu baş takıları onların buldukları konumlarının göstergesidir (Wikipedia,16.02.2023).

6.1 KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

Osmanlı Döneminde kadınların baş bağlamaları oldukça önem taşımaktadır. Kadın ve gelin başlıklarında, baş takılarında ve bağlamalarında yüzlerce çeşitlilik görülmektedir. Kadın giyim- kuşam, örtünme içgüdüleri doğal olaylardan korunma amacıyla oluşmuş, günümüze kadar farklı aşamalardan geçerek, giyim-kuşam kültürü olarak gelmiştir.

Baş bağlamak geçmişten beri süregelen önemli bir gelenektir. Başın örtünmesi Osmanlı'da son derece önemlidir. Fatih Dönemi ve ondan sonraki dönemlerdeki kadınların kıyafet, baş bağlamaları ve takılarını yabancı gezginlerin eserleri ve Türk ressamların resimleri ile öğrenebilmekteyiz.

Yörelere göre baş bağlama, törenlerle yapılmakta ve yeni gelinin başı misafirlerin gözü önünde bağlanmaktadır. İpek eşarp, gümüş tepelik, altın paralarla süslenen başlık geline hediye edilmektedir. Ekonomik olarak değer teşkil ettiğinden evlenen kişilerin zor günlerinde bozdurulup harcanır, durum düzeltilince tekrar başlıklardaki altınlar tamamlanmaktadır (Yeşilyurt, E.2007).

Osmanlı Devleti içinde pek çok toplulukların kültürlerini barındığından kadınların giyim ve takı anlayışları bölgelere göre çeşitlilik göstermektedir. Hepsinin ortak özelliği kadın hep ön plandadır. Giyinme ve süslenmelerindeki estetik anlayışı, bugün bile pek çok dünya markalarına, çağdaş sanat akımlarına ilham kaynağı olmuştur (Kuşoğlu, M. Z.1998).

6.2 OSMANLI TAKILARI

Osmanlı takılarına baktığımız zaman en değerli mücevherlerin padişahlar, sultanlar ve saray mensupları için yapıldığı görülmektedir. Sınırlar genişledikçe Çerkez, Gürcü, Bosna,

Balkanlar, Horasan ve Tebriz gibi değişik bölgelerden gelen hünerli kuyumcu ustaları ile mücevher değerinde, görkemli takılar yapılmıştır (Şekil 6.2. 1).

Padişahların büyüklüğünü ve makamının yüceliğini vurgulamak amacıyla, iri ve gösterişli elmas, zümrüt, yakut, inci gibi değerli taşları, altın gümüş gibi kıymetli metaller üzerine hassas tasarımcı ustalar ile uygulamışlardır. Ayrıca, ilerleyen dönemde,18.yüzyıldan itibaren siyasal, kültürel ilişkiler sonucu Batı kültürünün etkisi ile abartılı irilikte takılar görülmektedir (İrepoğlu, G. 2002).

Şekil 6.1: Osmanlı Dönemine Ait Tepelik. Özellikleri: Tepeliğin Çevresi:51cm, Tepeliğin Yüksekliği: 13cm. Malzemesi: Bafon, Tekniği: Kabartma ve Mıhlama, Motifi: Bitkisel (Çiçek), Yöresi: Orhaneli/Bursa. Baydar, T (2020).

6.3 OSMANLI BAŞ TAKILARI

Osmanlı döneminde baş takısı olarak, Fes, arakçın, takke, tas, tepelik gibi başlıklar kullanılmaktadır. Bu başlıklara çeşitli kumaşlar, tülbentler, şallar, yemeniler, paralar, renkli iplerle örülmüş süslemeler de eklenmektedir.

Bazen üst üste, bazen yan yana birkaç çeşit birlikte takılmaktadır. Bu uygulamaları buldukları bölge, hava koşulları, din anlayışları, etnik kökenleri, beğeni aile faktörleri, medeni durumları ve daha pek çok etken belirlemektedir (Tezci, A.H.2021).

Osmanlı Döneminde farklı din ve etnik kökenden pek çok insan birlikte refah içinde yaşadığı için her topluluğun (musevi, hristiyan, müslüman gibi) kendine özgü giyimleri, takıları ve başlıkları vardır. Hatta cinsiyet, yaş, rütbe gibi statülerine göre, bu takı ve başlıkların özelliklerini etkilemektedir.

Osmanlı döneminden günümüze kadar gelen baş takısındaki çeşitlilik ve zenginlik, Anadolu kültürünün ne kadar geniş bir coğrafyaya sahip olduğunun ve aynı zamanda eşsiz bir estetik anlayışına sahip olduğunun ispatıdır.

Osmanlı Döneminde kullanılan Baş Takılarından bazıları şunlardır:

- a. 1)Tepelik:
- b. 2)Alınlık (iki veya üç kor),
- c. 3)Zülüflük -Yanak Döven Reşme, (Şekil 6.3. 6)
- d. 4)Çenelik (Yüccek, İlmeçeri, Sakalduruk, Sakaldırık, Tombaka),
- e. 5)Küpe,
- f. 6)Enselik,
- g. 7)Hızma (Yeşilyurt, E. 2007)

Boyun Takıları: Kolye, Gerdanlık (Gıdıklık), Muskalık, Hamaylı.

Diğer Takılar: Bilezik, Yüzük, Göğüslük (Döşlük), Kemer Tokası, Halhal, Tarak, Ayna, Yaka İğnesi, Saç Tokası, Gümüş Düğme, Sürmedanlık, Kemer (Tezci, A. H. 2021).

Şekil 6.2: Telkari Tepeliğin Çevresi: 36cm, Tepeliğin Yarıçapı: 6cm, Malzemesi: Gümüş, Tekniği: Kabartma, Delik-Işı, Motifi: Bitkisel. (Baydar, T. 2020).

Şekil 6.3: Bafon Tepeliğin Çevresi: 51 cm, Tepeliğin Yüksekliği:13 cm. Malzemesi: Bafon, Tekniği: Kabartma Ve Mıhlama, Motifi: Bitkisel (Çiçek), Yöresi: Orhaneli/Bursa (Baydar,T. 2020).

Şekil 6.4: Hakkari Gümüş Tepeliğin Çevresi:60cm, Tepeliğin Püskül Uzunluğu: 16cm. Malzemesi: Gümüş, Tekniği: Kabartma, Motifi: Bitkisel, Yöresi: Hakkari (Baydar, T. 2020).

Şekil 6.5: Artvin Gümüş Tepeliğin Çevresi:44cm, Püskül Uzunluğu: 5cm. Malzemesi: Gümüş, Tekniği: Telkari Ve Mıhlama, Motifi: Geometrik, Yöresi: Artvin (Baydar, T. 2020).

Şekil 6.6: Başlık ve Zülüflük Yüksekliği: 18cm, Başlık Yarıçapı: 39cm. Malzemesi: Gümüş, Tekniği: Paralar Dikilme, Motifi: Geometrik, Yöresi: Tokat (Baydar, T. 2020).

Şekil 6.7: Gümüş Başlık Yüksekliği: 5.5cm, Başlık, Çevresi:46cm. Malzemesi: Gümüş Ve Saten Kumaş, Tekniği: Güherse, Telkari ve Mıhlama, Motifi: Geometrik, Yöresi: İstanbul (Baydar, T. 2020).

Şekil 6.8: Paralı Başlık Yüksekliği: 8cm, Çevresi: 61cm, Başlık Çapı: 20cm. Malzemesi: Gümüş Paralı Ve Kadife Kumaş, Motifi: Geometrik, Yöresi: Hakkari (Baydar, T. 2020).

Şekil 6.9: Osmanlı Dönemine Ait Bir Taç [Antika, Kültür, Sanat, Antik Müzayede Çağdaş Sanat Eserleri, 2023].

Şekil 6.10: Osmanlı Dönemi Halk Baş Takıları [Ulumay Müzesi Online Arşivi,2023].

Şekil 6.11: Anadolu Baş Takısı.
[Pinterest,2023].

Şekil 6.12: Anadolu Baş Takısı.
[Pinterest,2023].

7. GÜNÜMÜZ ANADOLU BAŞ TAKISI ANLAYIŞI

Anadolu tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış, kadına en çok önemi vermiş ender toplumlardan biridir. Baş takılarının bir dili, anlatmak istediği pek çok mesaj olduğu düşünülmektedir.

Bu anlamda, o dönem için iletişim ve görsel bir araç olduğu söylenebilmektedir. Evli, nişanlı, dul olup olmadığı, kaynanası ile arasının açık olduğu ya da iyi olduğunu, kocasının askerde veya gurbette olduğu gibi çeşitli konuları anlatan baş bağlamaları bunun göstergesidir.

Ayrıca; değişik ölçü ve renklerle gelin, kız, kaynana, nene gibi anlam ifadeleri belirten baş bağlamalarında kullanılan renkli ip, kumaş, çiçek, para, değerli taşlarla farklılıklar oluşturulmaktadır (Kamiloğlu, I. 2021).

Maddi durumu iyi olan kadınlar başlıklarında; altın paraları iki sıra, üç sıra takarken, başlıklarının kenarına mercan, firuze, mavi boncuk gibi nazardan koruduğu düşünülen taşlarda eklemektedirler.

Başına sim takan ya da simli yazmalar, işlemeler takan kadınlar, yeni gelin olduğunun işaretini vermektedirler. Bu işlemlerin her birinin ayrı bir dili olduğu bilinmektedir.

Osmanlı'da saray kadınları ve ekonomik durumları iyi olan varlıklı aileler, gelinlerinin başına elmas, zümrüt, yakut gibi değerli taşlarla süslü baş takıları takmaktadırlar (Yeşilyurt, E. 2007).

Bu kadar zengin bir Baş takısı kültürüne sahip olan Anadolu kadını; bin yılı aşkın zamandır bu çok değerli mirası bugünlere taşımış, koruyup kollamıştır.

Baş takılarında genellikle gümüş ve altın metal kullanılmış, yapım tekniği olarak savat, telkâri ve kabartma teknikleri kullanılmıştır (Bora, R. 2013).

7.1 ANADOLU’DA KULLANIMI DEVAM EDEN GELENEKSEL TEPELİKLERİN YAPIM TEKNİKLERİ

- a. Kıl testere ile Kalıp Kesme Tekniği,
- b. Kalem Atma Tekniği,
- c. Telkâri Tekniği,
- d. Tombaklama Tekniği,
- e. Kabartma Tekniği,
- f. Kazıma Tekniği,
- g. Kakma Tekniği,
- h. Savat Tekniği,
- i. Zincir Örne Tekniği,
- j. Mıhlama Tekniği,
- k. Granülasyon (Güherse) Tekniği,
- l. Kaplama (Yaldızlama) Tekniği,
- m. Mine (Sıcak-Soğuk) Tekniği,
- n. Döküm Tekniği,

Anadolu’da altın ve gümüş gibi madenlerle hazırlanan, liralarla süslü çeşitli baş takılarının kullanımını halen çeşitli yörelerde devam etmektedir.

Yörenin geleneklerine ve kullanacak kişinin maddi durumuna göre “gelin baş bağlamaları”, “gelin taçları”, saç süslemeleri, etnik kumaşlarla birlikte kullanılan duvak ve baş takıları Anadolu kadınının vazgeçilmezi olmaya devam etmektedir (Baydar, T. 2020).

8. TASARIMLAR

Tasarım 1 : Pırlantalı Zeytin Dalı Toka.

Tasarımın Açıklaması: 21. Yüzyıl Altın ve Pırlantalı Saç Tokası.

Tasarımın Malzemesi: Altın (8 ayar) plaka, 0.1 ve 0.2 carat toplam 89 adet pırlanta taşlar.

Tasarımın Teknikleri: Altın plakanın, kıl testere ile ölçülen boyutlarda kesilmesi, kesilen plaka üzerine “zeytin dalı” şeklinin çizilmesi, sonraki aşama ise Kazıma-Kabartma tekniği ile form kazandırma gerçekleştirilir. Daha sonra Tesviye, Mıhlama, Güherse, Cila, Siyah Rodaj işlemleri yapılır ve ürün tamamlanır.

Tasarımın Ölçüleri: Eni 10.5cm, Boyu 3.7cm, Kalınlığı 3mm, Yaprak ve Zeytin Dalların kalınlığı ise 5 mm.

Tasarım 2 : Zeytin Dalı Altın Saç Tokası.

Tasarımın Açıklaması: Altın Saç Tokası.

Tasarımın Malzemesi: Altın (14 ayar).

Tasarımın Teknikleri: Verilen ölçülerde kuyumculuk mumu kıl testere ile kesilir ve el aletleri ile muma şekil verilir. Kazıma- Kabartma tekniği ile Zeytin dalı formu muma kazandırılır. Daha sonrasında Döküm, Tesviye, Cila, Siyah Rodaj işlemleri ile ürün tamamlanır.

Tasarımın Ölçüleri: Eni 10.5cm, Boyu 3.7cm, Kalınlığı 3 mm, Yaprak ve Dalların Kalınlığı ise 5mm.

Tasarım 3 : Çiçekli Mine Toka.

Tasarımın Eskizi.

Tasarımın Açıklaması: Mineli Altın Saç Tokası.

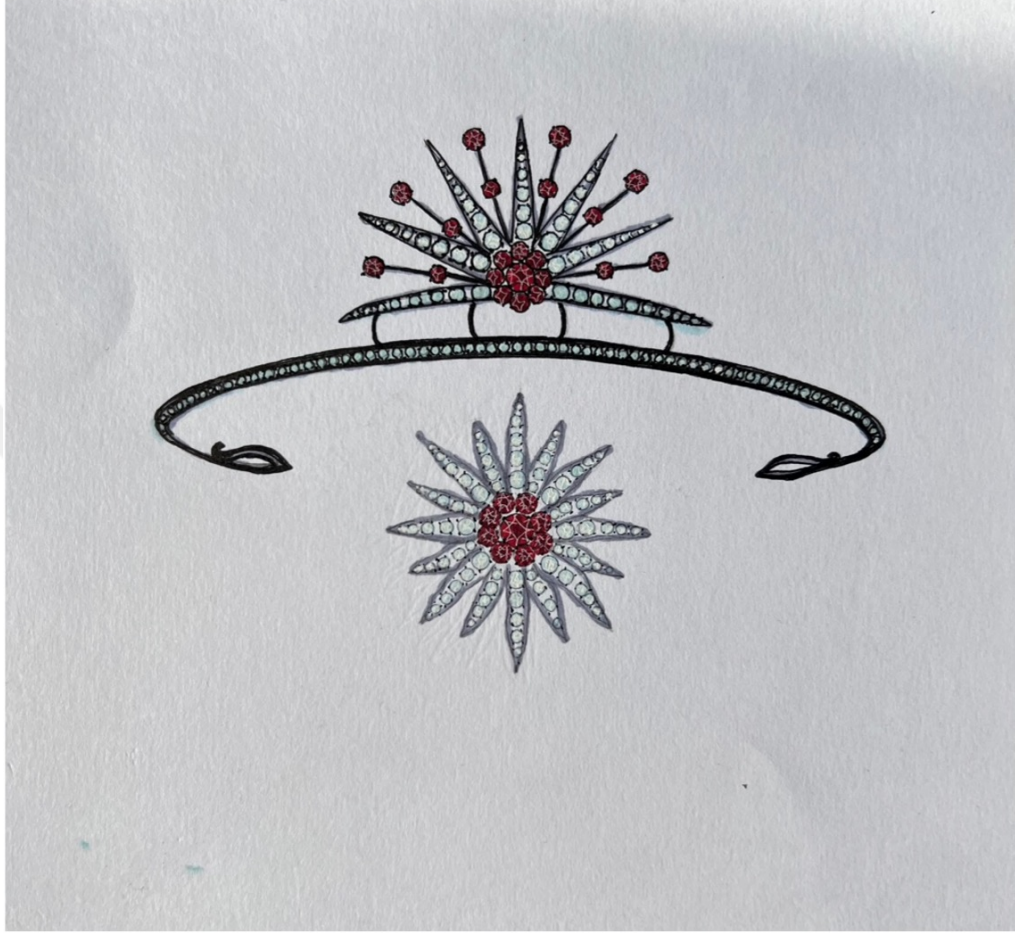
Tasarımın Malzemesi: Altın (14 ayar)

Tasarımın Teknikleri: Matrix Programı ile tasarım çizimi sırasında sıcak mine yapılacak havuzlar açılarak 0.4 mm derinlik oluşturulur. Daha sonra 3D programdan çıkan form altın döküm haline getirilir. Bu forma önce tesviye sonrasında sıcak mine uygulaması yapılır ve en son aşama cila işlemi ile ürün tamamlanır.

Tasarımın Ölçüleri: Eni 10.5cm, Boyu 3.7cm, Kalınlığı 3mm, Yaprak ve Dalların Kalınlığı ise 5 m

Tasarım 4 : Yıldızlı Geceler Tacı.

Tasarımın Açıklaması: Fonksiyonel (Pırlantalı) taç.

Tasarımın Malzemesi: Altın (8 ayar), 0.1 ve 0.2 ct, Yakut taşlar (30 adet), Pırlanta (en küçük) karışık boylarda taşlar.

Tasarımın Teknikleri: Matrix Programda 3 ayrı parça olarak Çizim, Taş yuvaların, Tırnakların ve güverselerin programda açılması, Döküm, Tesviye, Mıhlama Uygulaması, Cila.

Tasarım 5: Anadolu Gelin Baş Takısı 1.

Tasarımın Açıklaması: Anadolu Gelin Baş Takısı 1.

Tasarımın Malzemesi: Yarıçapı 1.5cm olan altın plaka, çeşitli boylarda irili, ufaklı gram olarak dökülmüş altın paralar, pul zincir ve altın simli renkli kumaşlar kullanılmıştır.

Tasarımın Teknikleri: Altın plaka üzerine paralar kaynatılarak birleşmesi sağlanır, zincirlerin belli aralıklarına göre irili ufaklı paralar yine zincir halkalarla bağlanır. Simli kumaşları üst üste bağlayarak Şekil verilir Daha sonra, kadının kendi sağı, örölerek yüzünün yanına bırakılır ve hazırlanan zincirli, liralı altın baş takısı en üste gelecek Şekilde bağlanır.

Tasarım 6: Anadolu Etnik Baş Takısı.

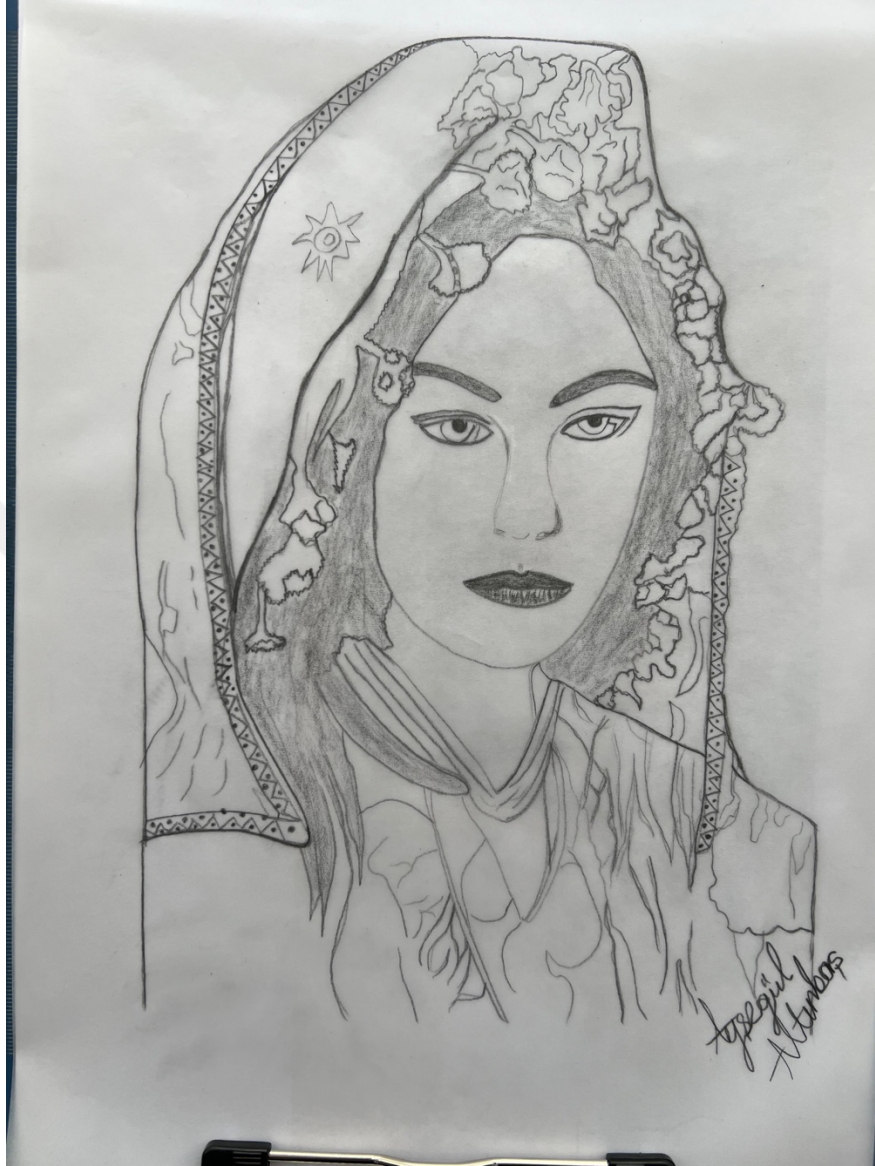

Tasarımın Açıklaması: Anadolu Etnik Baş Takısı.

Tasarımın Malzemesi: Çift renkli şeritleri olan keten kumaş, pul zincir, altın çeşitli boyutlarda paralar kullanılmıştır.

Tasarımın Teknikleri: Çeyrek altın ve 1 gram olarak dökülmüş paralar pul zincirlere bağlanarak, hareket kazandırılır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göre değişebilen bağlama, dolandırma şekilleri ile keten kumaşa kadın başı üzerinde boyut kazandırılır. Yöresel olduğu düşünülen üst üste düğümler atılır. Bazen yan tarafta bazen ise arkada topuz gibi toplanır. Üzerine kurdele veya çaputa yan yana aralıklarla dikilmiş, zincirli altınlar sıkıca yerleştirilir. Etnik olarak, bağlanan baş bağlamaları, hem kişiye hem de bölgeye özgü olabilir.

Tasarım 7: Anadolu Yöresel Bağ Bağlaması.

Tasarımın Açıklaması: Anadolu Yöresel Bağ Bağlaması.

Tasarımın Malzemesi: Altın makine nakış ipleri, iğne oyası için parlak naylon dantel ipleri, tülbent, ipek kumaş kullanılmıştır.

Tasarımın Teknikleri: İpek kumaş üzerine altın sıırma iplikler ile bağ örtüsünün kenar nakışları yapılır. Başka bir tülbent kenarlarına, çiçek formlarındaki iğne oyaları işlenir. Kumaş örtü ile tülbent üst üste, kenarları dışarda kalacak biçimde gelinin veya kızın başına yöresel olarak bağlanır. Yüzüne dökülen renkli iplerle, özenle işlenmiş iğne oyaları ve zarif nakış işlemler, kadının güzelliğine bağ takısı ile katkı sağlamaktadır.

Tasarım 8: Anadolu Gelin Baş Takısı 2.

Tasarımın Açıklaması: Anadolu Gelin Baş Takısı 2.

Tasarımın Malzemesi: Kenarları iğne oyası ile çiçek motifleri yapılmış, ipek beyaz mendiller, kadife kumaş ile hazırlanmış (içine sünger ve mukavva konularak sert ve dik durması sağlanmış) başlık, yarıçapı 1.5cm olan altın plaka, değişik formlardaki altın zincirler, altın paralar, çengelli iğneler, çeşitli renklerde tüyler kullanılmıştır.

Tasarımın Teknikleri: Hazırlanan kadife başlığa altın plaka ve zincirler kilit sistemi ile bağlanır. Başlığın iç tarafındaki kısmına (ucunda altın paralar) olan zincirler dikilerek birleştirilir. Başlığın üst tarafındaki sağ ve sol iki yöne iğne oyalı ipek mendiller dikilerek tutturulur. Çengelli iğneler yardımı ile mendillere, zincirlere ve başlığa altınlar yerleştirilir. Mendillerin üzerine renkli tüyler eklenerek tasarım tamamlanır.

Tasarım 9: Anadolu Yerel Baş Takısı.

Tasarımın Açıklaması: Anadolu yerel baş takısı.

Tasarımın Malzemesi: Çift taraflı bambu (ince yumuşak keten) kumaş, iki yada üç tane çeşitli renklerde, kare şeklindeki tülbentler ve iğne oyaları kullanılmıştır.

Tasarımın Teknikleri: Kare şeklindeki tülbentler çapraz olarak ikiye katlanarak, modelin başına uygulanır. Üzerine bambu kumaş, yine çapraz katlanıp, elde döndürerek ve bükülerek tülbentlerin çevresine sıkı bir biçimde sarılır. Kumaşın açık koyulu formu ile oluşan yeni şekil, tülbentlerin bozulmadan durmasını sağlamaktadır. Birkaç kalın iplik birarada kullanılarak, örülür. Zarif İğne oyalarnını tutan bu örgüler ise; Bürülen bambu kumaşın iç tarafına dikilerek form bütünlüğü sağlanmaktadır.

9. SONUÇ

Kadın-erkek, zengin-fakir bütün insanlar, eski çağlardan beri takı takmayı sevmişlerdir. Önceleri kolye tarzında, boyuna takılan (muska amaçlı) takılar tercih edilmiş, zamanla baş, saç, kulak ve birçok organ için takılar kullanılmıştır. Gelenek, görenek, büyü, tılsım, korunma gibi özellikler etken olmuş, din ile yakından ilişkilendirilmiştir.

İnsanların, takıya olan ilgisi zaman içinde artmış, günümüzde ise herhangi bir nedene bağlı olmaksızın kişinin kendi zevk, tarz ve beğenisine göre şekil almaktadır. Kemik, diş ve taşla başlayan takı yapma sanatı, 21. yüzyılda değişen teknoloji ve beğeni anlayışı ile zanaat kavramından çıkıp, sanat ve sanatçı kavramları ile özdeşleşmiştir.

Artık her türlü alternatif malzemelerle sentetik, cam, plastik, reçine, ahşap, polimer, seramik, kağıt, boya, tüy, tutkal, çakıl taşı, metal kili, yiyecek, böcek gibi malzemelerle takı yapılmaktadır. Hatta doğal olmayan malzemeler, renk, biçim ve formlarla birleştirilerek kullanılmaktadır. Tasarımcılar, doğadaki nesnelere bağımsız olarak somut ve soyut formlara dökerek duygularını takıya yansıtmaktadırlar.

Baş takılarında; çevre faktörü, kültürel alışkanlıklar ve kişinin statüsü önemli rol oynamaktadır. Bu bakımdan, baş takılarını sadece malzeme açısından değerlendirmek doğru değildir. Bulduğumuz toplumun ruhunu anlatan baş takıları, aslında bizim kimliğimiz ve yaşamımız hakkında bilgi vermektedir. Kültürümüz, giyim-kuşam, moda eğilimlerimiz ve içinde yaşadığımız çağ hakkında pek çok referans veren elemanlardır. Bir çeşit ruhumuzu, özgürlüğümüzü anlatan sembollerdir.

Sanat ve yaratıcılığın mükemmel uyumuyla şekillenen Anadolu Baş Takıları, eşsiz Anadolu insanının, estetik anlayışını, zarafet, incelik ve sanata bakış açısını işçilik maharetiyle yansıtmaktadır. Nasıl ki, Afrika'daki insanların takılarına baktığımız zaman onların kültür ve sanat anlayışlarını anlayabiliyorsak, Anadolu insanının baş takıları da bize kendi kültür, sanat, yaşam ve gelenek anlayışlarını anlatmaktadır.

Her toplumun, kendine has özelliklerini, değerlerini yansıtan baş takıları vardır. Simgesel olarak, geçmişten günümüze kültürümüzü, gelenek, görenek, sanat anlayışımızı ve beğenilerimizi bize getiren en önemli hazinelerdir.

Baş takılarının, her kültürde ve her kesimde kabul gören bir olgu olduğunu görüyoruz. Özellikle Anadolu'da baş takıları bedenle bir bütünlük oluşturmaktadır.

Sonuç olarak; baş takısı neredeyse, ilk çağdan beri kullanılan en önemli objelerden olmuştur. Eski dönemlerde; büyü, tılsım, korunma gibi amaçlarla kullanılsa da daha sonraki dönemlerde statü, güç, zenginlik, boy, soy, oba göstergeleri olmuştur.

Günümüzde ise; farklı değerlere sahip, farklı kültürlerle ait gerek modern gerekse etnik kökenlere bağlı bütün insanlar için baş takısı, kendi özgür irade ve bakış açılarına göre değişebilen vücut frekansları olmuştur. Gelişen teknoloji ve kendini yeniden tanıyan insanoğlu, kendine ne iyi geliyorsa baş takısını da öyle şekillendirmektedir.

Tarih boyunca birçok medeniyet ve uygarlığa ev sahipliği yapmış, bütün insanların özgürce yaşadığı bu kadim Anadolu topraklarının geçmişine, değerlerine sahip çıkan, el sanatlarına gereken önemi veren insanlara ihtiyacı vardır. Biliniyor ki; gelişen ve modernleşen Anadolu, köklerini geçmişten alarak beslenmektedir.

Bu tez; aynı zamanda, gelecek nesillere ve öğrencilere ders konusu ve belge niteliği taşımaktadır. Atalarımızın bize bıraktığı miraslara sahip çıkmalıyız. Bu düşünce, Anadolu insanını ve Anadolu Baş Takılarını daha da ileriye taşıyacaktır.

Bu araştırma kapsamında, ülkemizin Hatay ilindeki çok kıymetli müzeler olan Hatay Arkeoloji Müzesi ve T.C. Turizm Bakanlığı Necmi Asfuroğlu müzelerinden faydalanılmıştır. Maalesef, 06.02.2023 tarihinde yaşamış olduğumuz Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 7.6'lık depremler sonucunda bu müzeler de hasar almıştır. Çabamız ve dileğimiz bu çok kıymetli müzelerin en kısa zamanda onarılıp tekrar ülkemiz ve dünya insanlarına hizmet vermesidir.

REFERANSLAR

- Altınbaş, S., F. (2017). Kapalıçarşı 'daki el yapımı mücevherat ustalığı; Mesleğin dönüşümü. *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2017/kultur-sanat/fatos-altinbas-sarigulden-bir-donusum-hikayesi-kapalicarsida-el-yapimi-mucevherat-ustalari-1643554/>
- Altınok, M. (2021). Dijital dönüşen işletmelerdeki değişim, gelişim, yenilik ve tepkiler: Türkiye mücevherat sektöründe dijital iş süreç dönüşümü üzerine bir çalışma (Master's thesis, Altınbaş Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Arıcı, V. (2015). Henri Matisse'in resimleri ile Türk minyatür sanatı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar (Master's thesis, Altınbaş Üniversitesi).
- Arlı, M. (2019). Ankara Üniversitesi'nde el sanatları eğitim öğretim ve araştırmaları.
- Arslan, S. (2012). Anadolu medeniyetlerinde kullanılan takıların günümüz seramik sanatında yeniden yorumlanması (Master's thesis).
- Anayurt, Ö. (2021). XX. yüzyılda heykel ve takı tasarımı ilişkisi (Master's thesis, Altınbaş Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Audette, D. (2006). Jewelry Illustration; Independence, Oregon, United States Brymorgen, Baydar, T. (2020). Bursa Uluumay Vakfı Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Özel Koleksiyonunda yer alan kemer, kemer tokaları, başlık ve tepelikler (Master's thesis, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Bora, R. (2013). 19. yüzyıl Osmanlı resim sanatında kullanılan takılar (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Çolpak, A. Ç. (2021). Dijital ortamda takı tasarımı ve üretim teknikleri (Master's thesis, Altınbaş Üniversitesi).
- Eroğlu, M. (2009). Modern Takı Anlayışı İçinde Alternatif Malzemelerin Kullanımı, I. Uluslararası Katılımlı Mücevher-Takı Tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu,
- Aydın. Gezek, D., Gezek, E. (2004), Takı Yapımı ve Tasarımı 1, İstanbul; İnkılap.
- Gezek, D., Gezek, E. (2006), Takı Yapımı ve Tasarımı 2, İstanbul; İnkılap.
- Göğtaş, N., İlter, İ. G. İ. T. (2019). Ahlat Müzesinde Bulunan Urartu Dönemi Madeni Takılar. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(17), 535-552.

- Gökçe, B. (2016). Urartu Giyim Kuşamına Sosyo-Kültürel Bir Bakış. Tarih İncelemeleri Dergisi, 31(2), 421-444.
- Haspeslagh, M. N. (2013). Jewelry as sculpture as jewelry. Londra: Didier LTD.
- Hatay Arkeoloji Müzesi, Mozaik (2022).
- Hatay, Saint Pierre Kilisesi, Meryem Ana Müzesi (2022).
- Herodot, (2012). Historia ,Barcelona; Fundacı Bernat Metge, 9.Baskı.
- HRD Antwerp Institute of Gemmology.
- İrepoğlu, G. (2002). Osmanlı'da Mücevher Geleneği. Antikor Dergisi, 76-84.
- Kamiloğlu, İ. (2021). Nevşehir Müzesinde Bulunan Tepelikler. Third Sector Social Economic Review, 56(2), 988-1005.
- Kılıç, S. Tarihsel Süreçte Türkmen Takılarının Kadının Sosyal Kimliğinin Yorumlanmasına Etki ve Katkıları.
- King, L. W. (1896). Babylonian Magic and Sorcery Being" The Prayers of the Lifting of the Hand. The Cuneiform Texts of a Group of Babylonian and Assyrian Incantations and Magical Formulae Edited with Transliterations, Translations and Full Vocabulary from Tablets of the Kuyunjik Collections Preserved in the British Museum. Luzac & Company.
- Koçar, N. (2011). Roma Dönemi takıları üzerine bir analiz: Antalya Müzesi Roma Dönemi takıları örneği (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kuşoğlu, M., Z. (1998). Tılsımdan Takıya , Osmanbey-İstanbul ; Pimapen Kültürevi.
- Kuvetli, K. (2021). Anadolu'nun Sırları Kitabü'l Esrar Fi Anatolia, İstanbul; Maya Kitap,8.Baskı
- Küçük, S. (2010). Eski Türk kültüründe renk kavramı. Bilig, Yaz, (54), 185-210.
- Küçükekiciler, B. (2019). 21. yüzyılda trendin takı tasarımında kullanımı (Master's thesis, Altınbaş Üniversitesi)
- Kürkçüoğlu, F., Sarısoy, N. (2007). Uzmanlarında Takı Yapım Teknikleri 2, İstanbul; İnkılap.

- Mandaci, E. (2016). Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Devrinde Anadolu'da Kuyumculuk. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(8).
- MEGEP,(2006). Meslekî Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi,Kuyumculuk Teknolojisi Takının Gelişimi, Ankara.
- Merçil, E., & Sevim, A. (1995). Selçuklu devletleri tarihi. Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Meriçboyu, Y. A. (2001). Antikçağ'da Anadolu Takıları. İstanbul, Akbank Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, (1986),Historical Costumes Of Turkish Women , İstanbul ; Ortadoğu Video, 1.Baskı.
- Rosenberg, E. (2016). Fiber in contemporary art jewelry. *Surface Design Journal*.September Rudolph, H. (1984). *Der Türkmenenschmuck -Sammlung*Kurt Gull, Mayer Verlag, Stuttgart. Öztekin, R. Gaziantep ili geleneksel kadın takılarının incelenmesi ve yeni tasarımlar.
- Sarı, İ. (2018). Anadolu Medeniyetleri: Mezopotamya Medeniyetleri.
- T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Necmi Asfuroğlu Arkeoloji Müzesi (2022).
- Kılıç, S., (2016).Sosyo-kültürel kod olarak türkmen kadın giysi geleneği, estetik ve ritüel özellikleri.*The Journal of Turk-Islam World Social Studies*
- Tezci, A. H. (2021). Mücevherde Osmanlı ve günümüz karşılaştırmaları (Master's thesis, Altınbaş Üniversitesi).
- Türe, A. (2011 a) Dünya Kuyumculuk Tarihi I Eski Çağlardan Orta Çağa. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınevi.
- Türe, A. (2011 b) Dünya Kuyumculuk Tarihi II Orta Çağdan Günümüze Batı Dünyasının Takıları. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınevi.
- Üreten, H. (2017). Nuran ŞAHİN, Antik Dönemde Anadolu'da Kadın, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2013, XV; 346 s., res., ISBN: 978-975-483-979-1. Karadeniz Araştırmaları, (53), 223-227.
- Yeşilmen, N. (2014). Özgün tasarım örneği olarak Alexander Calder'in takılabilir heykelleri. Uluslararası Sanat ve Tasarım Kongresi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, 288-293.

Yeşilyurt, E. (2007). Anadolu'da Baş Bağlama, İstanbul ; Ekspres Grafik.

Yılmaz, T. (2021). Tarih temalı televizyon dizilerinde kullanılan takıların popüler kültür ögesine dönüşme süreçleri: Diriliş Ertuğrul örneği.

Yurtyapar, N. (2021). Rönesans dönemi takı sanatı.

Zaletayev, V.S. (1979). Türkmenlerin eski ve yeni yolları, Moskova iskusstvo,s.117.

İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Britanya_kraliyet_alesi Erişim tarihi 05.02.2023

<https://pin.it/72QZzAK> Erişim tarihi 05.02.2023.

<https://pin.it/2qy77Xo> Erişim tarihi 05.02.2023.

<https://pin.it/5Oa8yKu> Erişim tarihi 05.02.2023.

<https://pin.it/57Jsu29> Erişim tarihi 05.02.2023.

<https://pin.it/6V9tb41> Erişim tarihi 05.02.2023.

<https://kavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-69-bizansta-mucevher-2/> Erişim tarihi 13.02.2023.

<https://www.metmuseum.org/art/the-collection> Erişim tarihi 16.02.2023.

Rezan Has Müzesi Online Katalog <https://www.rhm.org.tr/event/rezan/has-muzesi-urartu-takilari-koloksiyonu> Erişim tarihi 16.02.2023.

<https://www.britishmuseum.org/visit> Erişim tarihi 17.02.2023.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kösem_Sultan

<https://www.oggusto.com/mucevher/kraliyet-ailesinin-gorkemli-taclari> 19.02.2023.
Erişim tarihi 19.02.2023.

<https://turangambalaj.com/blog/post/349/Dünyanın-En-Pahalı-Mücevher-Markaları>
Erişim tarihi 19.02.2023.

<https://carolinebroadhead.com/about> Erişim tarihi 21.02.2023.

Görsel Kaynakları

1,2 MEGEP,(2006) Meslekî Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi,Kuyumculuk Teknolojisi Takının Gelişimi, Ankara.

3,4,5,6,10,37,38,39,40,41,42,43,44,45,46,47,48,49,50,51 Hatay Arkeoloji Müzesi
32,33,34,35,36 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Necmi Asfuroğlu Arkeoloji Müzesi
7,8,9,11,12,13,14,15,16,17,19,20,21,22,24,26,31,54,55,56
<https://www.metmuseum.org/art/the-collection> Erişim tarihi 16.02.2023
18 <https://www.britishmuseum.org/visit> Erişim tarihi 17.02.2023
23 Rezan Has Müzesi Online Katalog <https://www.rhm.org.tr/event/rezan-has-muzesi-urartu-takilari-koleksiyonu> Erişim tarihi 16.02.2023
25,105,106,110,111,112,113,114,115,116 <https://tr.pinterest.com> Erişim tarihi 17.02.2023
27,102,103 <https://en.wikipedia.org/wiki/> Erişim tarihi 17.02.2023
28 <https://okuryazarim.com> Erişim tarihi 17.02.2023
29 <https://ahmetustanindefteri.blogspot.com/2014/01/efes-artemis-tapinagi.html> Erişim tarihi 17.02.2023
30 <http://sofyaliworld.blogspot.com> Erişim tarihi 17.02.2023
52 <http://www.hubert-herald.nl/INHOUD.htm> Erişim tarihi 17.02.2023
53 <https://www.semanticscholar.org/paper/> Erişim tarihi 17.02.2023
57,58,59,60,61,62,63,64,65,66,76,77,78,79,80,81,82,83,84,85,86,87,88,89 Kuşoğlu,
M.Zeki , Tılsımdan Takıya, Osmanbey-İstanbul; Pimapen Kültürevi, 1998
67,68,69,70,71,72,73,74,75 Yeşilyurt, Ekber, Anadolu'da Baş Bağlama, İstanbul ;Ekspres
Grafik, Mart 2007
90 <https://www.bayrakmuzayede.com> Erişim tarihi 17.02.2023
91,92,93,94,95,96,97,98,99 Baydar, T. (2020). Bursa Uluumay Vakfı Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Özel Koleksiyonunda yer alan kemer, kemer tokaları, başlık ve tepelikler.
100,101 <http://www.antikalar.com> Erişim tarihi 17.02.2023
104 <https://www.uluumay.com> Erişim tarihi 17.02.2023
107,108,109 <https://www.oggusto.com/mucevher/kraliyet-ailesinin-gorkemli-taclari> Erişim tarihi 19.02.2023
117 <https://carolinebroadhead.com/about> Erişim tarihi 21.02.2023